

Merginânî'nin *el-Hidâye* Adlı Eserine Dair Literatür Araştırması: Kapsam, Önem ve Katkılar

Ali KÖSE

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Master's Student, Sivas Cumhuriyet University Institute of Social Sciences

Sivas/TÜRKİYE

alikose88@gmail.com | orcid.org/0009-0004-9690-8044

Halis DEMİR

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Professor, Sivas Cumhuriyet University Faculty of Theology

Sivas/TÜRKİYE

halisdemir@cumhuriyet.edu.tr | orcid.org/0000-0002-6576-1404

Öz

Hanefî fıkhnın temel metinlerinden biri olan *el-Hidâye*, İmam Burhâneddin el-Merginânî tarafından kaleme alınmış ve tarih boyunca birçok şerh, hâşiye, ta'lik ve tekmi-leye konu olmuştur. Söz konusu eser üzerine yapılan klasik ve modern literatür biri-kimi, akademik açıdan önemli olmakla birlikte; mükerrerlik, atıf hataları ve kaynak ka-rışıklıkları gibi çeşitli sorunlar da barındırmaktadır. Bu makale, *el-Hidâye* literatürünü yalnızca listelemeyi değil, aynı zamanda bu literatürdeki eksiklikleri eleştirel bir yakla-şım ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Literatürdeki mükerrer kayıtlar, hatalı atıflar ve yanlış nispetler düzeltilmiş; şerh, hâşiye ve benzeri çalışmalar, eserin hacmi, konuların

Geliş/Received: 10.01.2025 | **Kabul/Accepted:** 03.06.2025 | **Yayın/Published:** 30.06.2025

Atıf/Citation: Köse, Ali – Demir, Halis. “Merginânî'nin *el-Hidâye* Adlı Eserine Dair Litera-tür Araştırması: Kapsam, Önem ve Katkılar”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 45 (Hazi-ran 2025), 623-666./Köse, Ali – Demir, Halis. “A Literature Review of al-Merginânî's al-Hidâya: Scope, Significance, and Contributions”. *Journal of Islamic Law Studies* 45 (June 2025), 623-666.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1617656>

İntihal/Plagiarism: Bu çalışma en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermeye-diği teyit edildi./This study has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Ali KÖSE – Halis DEMİR | CC BY-NC-ND 4.0 International

ele alınışı, yazma eserlerdeki mukaddime ve ferağ kaydı içerikleri gibi belirli kriterlere göre yeniden tasnif edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, klasik literatürdeki gelişim, eserler kronolojik olarak sıralanarak ve tahlil edilerek okuyucuya sunulmuş; modern çalışmalardaki tematik ve coğrafi eğilimler ise istatistiksel olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Görülebilen yazma nüshalar bizzat tetkik edilmiş ve bu husus metin içinde ve dipnotlarda açıkça ifade edilmiştir. Çalışmamızda, özellikle diğer literatür çalışmalarından farklı olarak, matbu olan ve yazma nüshası bulunan eserlere ait yazmalar görülp incelenmiş; bu çerçevede kütüphane kayıtlarına yoğun şekilde yer verilmiştir. Modern akademik çalışmalar ise yüzeysel olarak içerik, yöntem ve dönemsel yoğunluk açısından değerlendirilmiş; alanda hâlen varlığını sürdüren metodolojik boşluklar ve araştırma fırsatları tespit edilmiştir. Böylece çalışma, hem geçmiş birikimi derleyen hem de yeni araştırmalara yön verecek özgün ve mütevazı bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Literatür, *el-Hidâye*, Merginânî, Şerh, Hâşiye.

A Literature Review of al-Merginânî's al-Hidāya: Scope, Significance, and Contributions

Abstract

Al-Hidāyah, one of the foundational texts of Ḥanafī jurisprudence, was authored by Imām Burhān al-Dīn al-Marghinānī and has, throughout history, been the subject of numerous commentaries (sharḥ), glosses (ḥāshiyah), annotations (ta'liq), and supplementary works (takmilah). While the classical and modern scholarly corpus developed around this work is academically significant, it also contains various issues such as duplication, erroneous attributions, and source confusion. This article does not merely aim to list the literature on *al-Hidāyah*, but rather to critically address the deficiencies within it. To this end, repeated entries, misattributions, and erroneous author identifications have been systematically corrected. Furthermore, works categorized as sharḥ, ḥāshiyah, and similar types have been reclassified based on specific criteria such as the volume of the work, the scope of topics discussed, and the content found in the introductions and colophons of manuscript copies. In light of the collected data, the development of the classical literature is presented chronologically and analytically, while thematic and geographical trends in modern research are statistically evaluated. Manuscript copies that were physically examined are explicitly noted both within the text and in the footnotes. A distinguishing feature of this study is its intensive use of manuscript library records, especially for printed works that also have extant handwritten copies, which were directly reviewed and analyzed. Contemporary academic works (e.g., theses, articles, conference papers) were assessed—albeit briefly—in terms of content, methodology, and chronological distribution, revealing ongoing methodological

gaps and areas for future inquiry. In doing so, this study not only consolidates past scholarship but also aspires to provide a modest and original contribution that may guide future research on *al-Hidāyah*.

Keywords: Islamic Law, Literature, *al-Hidāyah*, *al-Marghīnānī*, *Sharḥ*, *Ḥāshiyah*

Giriş

el-Hidâye, Hanefî fıkıh geleneğinin en temel metinlerinden biridir. İmam Burhâneddin el-Merginânî'nin bu eseri, gerek içerdiği fikhî meseleleri delilleriyle birlikte sistematik biçimde sunması gerekse sonraki dönemlerde medrese müfredatında ders kitabı olarak kullanılması bakımından büyük bir etkiye sahiptir. Bu yönüyle *el-Hidâye*, asırlar boyunca pek çok şerh, hâşiye, ta'lik, zeyl, ihtisar ve tercüme konusuna olmuş; hem klasik hem de modern dönemde yoğun bir ilmi üretime zemin hazırlamıştır.

Ancak bu zengin literatür birikimi, zamanla bazı metodolojik sorunlar da doğurmuştur. Özellikle eserlerin katalog kayıtlarında yer alan bilgi hataları, mükerrerlikler, yanlış atıflar ve karışık nispetler, *el-Hidâye* literatürü üzerinde yapılacak yeni çalışmaların sağlıklı bir temele oturtulmasını güçleştirmektedir. Ayrıca, klasik eserlerin şerhi mi yoksa hâşiye mi olduğu konusunda yeterli açıklık bulunmamakta; bu ayrımlar çoğunlukla geleneksel isimlendirmelerle sınırlı kalmaktadır. Modern çalışmalarda ise dijitalleşmenin kaynaklara ve yazma eserlere ulaşımı kolaylaştırıcı etkisine rağmen, birçok müellif ve eser hatası, abartılı şerh ve hâşiye sayıları ile bu sınıflamanın herhangi bir bilimsel kritere dayanmaksızın yapılması ve kaynak olarak verilen birçok yazma nüsha ile içeriklerinin örtüşmemesi gibi bazı eksiklikler müşahade edilmiştir.

Bu makale, *el-Hidâye*'ye dair yapılan çalışmaları yalnızca derlemekle kalmayıp, eleştirel bir yaklaşımla yeniden yapılandırmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda şerh, hâşiye, ta'lik ve benzeri türdeki eserler yalnızca adlandırmalarına göre değil, aynı zamanda metin hacmi, içerik özellikleri, yazma nüshalardaki mukaddime ve ferağ kayıtları gibi kriterler temel alınarak kronolojik olarak yeniden tasnif edilmiştir. Kütüphane kataloglarındaki kayıtların yetersiz bulunduğu durumlarda, yazma nüshaların doğrudan tetkik edilmesine özen gösterilmiş ve bu hususlar metin içinde ve dipnotlarda açıkça belirtilmiştir. Bazı yazma eserlerin nüshalarına erişilemese de, klasik bibliyografya kaynaklarında ve tabakât literatüründe birden fazla kez kayıtlı olmaları, eserlerin mevcut olduğuna dair bir kanıt olarak kabul edilmiştir ve bu sebeple listeye alınmıştır. Böylelikle çalışma, yalnızca kaynakları toplamakla yetinmeyen, onları doğrulayan ve yeniden sınıflandıran bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla makalenin özgün yönü, *el-Hidâye* üzerine yapılan araştırmalarda karşılaşılan mükerrer kayıtlar, hatalı veriler ve yanlış atıfların düzeltilmesi şeklinde bir yaklaşım sunmakla birlikte, eleştirel bir literatür listeleme çalışması olmasıdır.

Modern döneme ait yüksek lisans ve doktora tezleri, makaleler ve bildiriler ise içerik ve yöntem bakımından yüzeysel olarak analiz edilmiş; hangi konuların hangi dönemlerde yoğunlaştığı, hangi üniversitelerde odaklandığı gibi sorulara istatistiksel verilerle cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu istatistiksel yaklaşım, özellikle modern araştırmalarda hâkim olan yönelimleri ve metodolojik boşlukları tespit etme açısından anlamlı veriler sunmaktadır. Böylece klasik miras ile çağdaş akademik birikim arasında daha sağlam ve metodolojik temelli bir köprü kurulması hedeflenmiştir.

Bu bağlamda *el-Hidâye* ile ilgili hem klasik hem de modern literatürdeki tekrarları ve bilgi sorunlarını gideren; ayrıca *el-Hidâye* üzerine yapılacak yeni araştırmalar için yapıcı öneriler sunan, kapsamlı ve sistemli bir katkı niteliği taşımaktadır. Bu doğrultuda, *el-Hidâye* üzerine yapılacak yeni araştırmalar için mütevazı bir ön çerçeve sunması ve araştırmacıların temel kaynaklara daha kolay erişimini sağlaması umulmaktadır.

1. Merginânî'nin Hayatı ve Eserleri

Karahanlılar devri İslam hukukçularından¹ olan müellifimizin adı Ebu'l-Hasen Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merginânî er-Rîştânî'dir (ö. 593/1197). Mâverâünnehir'de Fergana bölgesine bağlı Merginân beldesi Rîştân köyünde doğdu.² Lakabı Şeyhu'l-İslam Burhâneddin'dir. Ziriklî,³ Merginânî'nin (530/1136) tarihinde doğduğunu ifade etse de Leknevî'nin (ö. 1304/1886) verdiği tarih (511/1117), Merginânî'nin hocaları Sadrüşşehîd (536/1141) ve Necmeddin en-Nesefî'nin (537/1142) yılında ölmüş olması⁴ Ziriklî'nin, rivayetinin isabetli olmadığını ortaya koyar.

İslam tarihinde ilmî silsileye sahip, Hanefî fıkıhı açısından önemli iki aile bulunmaktadır. Bunlardan biri Zahîruddin Ali el-Merginânî ailesi, diğeri ise Merginânî'nin ailesidir.⁵ Merginânî, küçük yaşlardan itibaren ilim tahsiline başlamıştır. Çeşitli ilim

¹ Autmat Kariev, "Karahanlılar Devrinde Yetişmiş Orta Asya Fukahası ve Onların İdaredeki Yeri", *Mizânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi* 6 (2018), 130; Murtaza Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu Merginânî ve Hidaye Adlı Eseri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Dergisi* 8/17 (Erzurum 2001), 345.

² Ferhat Koca, "Merginânî, Burhâneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Kasım 2024); Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 86.

³ Hayrüddin b. Mahmûd Ziriklî, *el-A'âm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 4/266.

⁴ Koca, "Merginânî, Burhâneddin"; Hamza Arslan, *Hanefî Fıkıhında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 9.

⁵ Osman Bayder, *el-Hidaye Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi* (İstanbul: Hacıvevîzade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2020), 9.

adamlarından icazetler alarak ilmî sahada derinleşmeye devam etmiştir.⁶ Müellifin se-kiz ilimde ehil olduğu ifade edilmektedir.⁷

İbn Kemal Paşa (ö. 940/1534) ve bazı âlimler Merginânî'yi ashabı tercihten sa-yarken Seyyid Bey (ö. 1344/1925) bazı muhakkiklere dayanarak meselede müçtehit ol-duğunu iddia eder. Leknevî ise mezhepte müçtehit olduğunu söyler.⁸

Merginânî'ye nispet edilen eserler: *Bidâyetü'l-mübtedî*,⁹ *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*,¹⁰ *Münteka'l-merfû'(furû')*,¹¹ *Kitab fi'l-Ferâiz (Ferâizu'l-Osmânî)*,¹² *et-Tecnîs ve'l-mezîd fi'l-fetâvâ*,¹³ *Menâsikü'l-Hacc (Kitabü'l-Hacc)*,¹⁴ *Muhtârât(muhtâr)ü'n-nevâzil*,¹⁵ *Kifâyetü'l-mün-tehî*,¹⁶ *Meşyâhatü'l-fukahâ*,¹⁷ *Neşrü'l-mezheb (Neşrü'l-mezâhib)*,¹⁸ *Şerhu'l-Câmi'i'l-kebîr*,¹⁹ *el-Mezîd fi furû'l-Hanefiyye*,²⁰ *Kitabü'z-Ziyadât*,²¹ *et-Tahkik ve'l-mezîd*.²²

⁶ Arslan, *Haneî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 10.

⁷ Abdülkâdir b. Muhammed Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye fi tabakâtî'l-Hanefiyye*, thk. Abdülfettâh Muham-med Hulv (Kahire: Dâru Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1413/1993), 2/628.

⁸ Özel, *Haneî Fıkı Alimleri*, 87; Hüseyin Kayapınar, "Merginânî ve Eseri Hidâye", *Diyanet İlmî Dergi* 22/2 (Ha-ziran 1986), 27; Bayder, *el-Hidâye Bir Fıkı Metninin Haneî Geleneği Etkisi*, 25-26.

⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/266.

¹⁰ Hâcî Halife Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Ekmeleddin İhsanoğlu vd. (Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmiyye, 1443/2021), 7/603; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/266.

¹¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/266; Arslan, *Haneî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 33.

¹² Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 5/198; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/266.

¹³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/374; Hâcî Halife Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusul ilâ tabakâtî'l-fuhûl*, thk. Mahmûd Abdülkâdir el-Arnâvud vd. (İstanbul: Mektebetü İrşâd, 2010), 2/344; Arslan, *Haneî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 29.

¹⁴ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/266; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 7/139; Arslan, *Haneî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 33.

¹⁵ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusul*, 2/345; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/266; Koca, "Merginânî, Burhâneddin"; Yusuf Ziya Kavakcı, *XI Ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâvâra' Al-Nahr İslâm Hukukçuları* (Ankara: Sevinç Matba-ası, 1976), 134.

¹⁶ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye*, 2/628.

¹⁷ Arslan, *Haneî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 31.

¹⁸ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye*, 2/628; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 7/421; Arslan, *Haneî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 32.

¹⁹ Murat Şimşek, "Bir Haneî Klasîği: Merginânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (Mayıs 2014), 296.

²⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 6/410; Şimşek, "Bir Haneî Klasîği: Merginânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Ya-pılan Çalışmalar", 296.

²¹ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusul*, 2/345; Arslan, *Haneî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 33.

²² Arslan, *Haneî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 33.

Dipnotlarda belirttiğimiz; tez,²³ makale²⁴ ve kitaplarda²⁵ Merginânî'nin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Nâfiz Paşa, nr. 302) *Muhtâ(sâ)rü'l-fetâvâ* isimli bir eserinin olduğu iddia edilse de eser Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *el-Muhtâr li'l-fetvâ* isimli kitabıdır.²⁶

Çalışmamızın temel kaynağı olan *el-Hidâye* hakkında bilgi vermek bu bağlamda önem arz etmektedir: Hanefî fıkının en meşhur ve güvenilir klasik metinlerinden biri olan *el-Hidâye*, medrese geleneğinde asırlarca ders kitabı olarak okutulmuştur. Eser, müellifi el-Merginânî tarafından, Hanefî mezhebinin erken dönem kaynaklarından Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *el-Muhtasar*'ı ile İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) *el-Câmi'u's-sağîr* adlı eserlerini temel alarak kaleme alınmıştır. Merginânî, önce *Bidâyetü'l-mübtedî* adlı özlü bir metin yazmış, ardından bu metni genişleterek *el-Hidâye* isimli şerhini telif etmiştir.²⁷ Eser, hem muhtevastaki sistematik yaklaşım hem de Hanefî doktrinini yorumlayışındaki derinlik sayesinde sonraki dönemlerde fıkıh eğitiminin temel başvuru kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Müellifin on üç yılda yazdığı *el-Hidâye*, yine kendi eseri *Kifâyetü'l-müntehî*'nin özeti mahiyetinde olduğundan içinde kapalı ifadeler bulunmaktadır.²⁸ Meseleleri inceleyen önce Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767), sonra da talebeleri Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşünü veren müellif yer yer İmam Züfer'in (ö. 158/775) görüşüne de yer vermektedir. Bu müctehitlerin delilleri arasında tercih ettiği görüşü, diğerlerine cevap olması için sonda zikretmektedir. *el-Hidâye*'de Hanefî fakihleri dışında, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) görüşleri hariç, İmam Mâlik (ö. 179/795) ve İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) görüşlerine delilleriyle birlikte yer verilmektedir. Eserde müstensih kaynaklı olduğu düşünülen, İmamı Mâlik'e ve İmamı Şâfiî'ye atfedilen bazı görüşlerin doğru olmadığı ifade edilmektedir.²⁹

2. Merginânî'nin *el-Hidâye* Eseri Üzerine Yapılan Klasik ve Modern Çalışmalar

Bu bölüm, Merginânî'nin *el-Hidâye* eserine dair klasik çalışmalar ile modern akademik araştırmaları kronolojik olarak ele almaktadır. Klasik dönemde, özellikle Hanefî

²³ Arslan, *Hanefî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 33.

²⁴ Kayapınar, "Merginânî ve Eseri Hidâye", 29.

²⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 6/321; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin* (Beyrut: Mektebetü'l-Musennâ-Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 7/45; Kavakcı, *XI Ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâvâra' Al-Nahr İslâm Hukukçuları*, 134; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 88.

²⁶ Koca, "Merginânî, Burhâneddin".

²⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 7/603; Cengiz Kallek, "el-Hidâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Kasım 2024); Kayapınar, "Merginânî ve Eseri Hidâye", 30.

²⁸ Kallek, "el-Hidâye".

²⁹ Kallek, "el-Hidâye"; Köse, "Ferganlı Bir Hukukçu Merginânî ve Hidâye Adlı Eseri", 355.

fıkına dair önemli şerh ve hâşiyeler kaleme alınmış, bu eser farklı bölgelerde geniş bir ilmî yankı uyandırmıştır. Modern dönemde ise, akademik çalışmalar bağlamında *el-Hidâye*, hem tarihî gelişimi hem de fıkhi metodolojisi açısından derinlemesine incelenmiştir.

2.1. Klasik Çalışmalar

Bu bölümdeki çalışmalar; şerhler, hâşiyeler, ta'likât, zeyil (tekmile, zevâid), ihtisar/muhtasar, hadis tahriri ve benzeri türler altında ele alınacaktır. Klasik dönem çalışmalarında, mümkün olduğunca el yazması eserlerin nüshaları görülüp incelenmiş; müelliflerin vefat tarihleri tespit edildikten sonra ilgili kaynaklara yer verilmiştir. Eserlerin şerh ve hâşîye vb. şeklinde değerlendirilmesinde ise, kitap adlarında yer alan şerh ve hâşîye ifadeleri ve klasik tabakat kitapları ile modern literatürdeki tasniflerden yararlanmakla birlikte imkân ölçüsünde eser içerikleri ve yazma nüshaları incelenmiştir. Eser hacimleri, konuları ele alış şekilleri ve yazma eserlerdeki mukaddime ve ferağ kayıtları da incelenerek sınıflandırma yapılmıştır. Çalışmalar listelenirken, matbu olmayan eserlerin yazma nüshalarına ulaşılarak doğrulanmasına özen gösterilmiştir. Yazma nüshasına ulaşılamayan bazı eserler ise, birden fazla klasik bibliyografik kaynaklarda veya tabakât literatüründe kayıtlı olması durumunda, eserin varlığını belgelemek amacıyla listeye dâhil edilmiştir.

2.1.1. Şerh Çalışmaları

1) Hamîdüddin ed-Darîr (ö. 666/1268), *el-Fevâid*; iki ciltlik bir şerh olduğu ifade edilir.³⁰ Hâfızuddin İbnü'l-Bezzâz'ın bir icâzetnâmesinde aktardığı bilgilere dayanılarak, Hâfızuddin en-Nesefî'nin *el-Hidâye*'yi, Hanefi usul literatüründen dört yüz cildi hıfzettiği olan Allâme Hamîdüddin ed-Darîr'den rivayet ettiği ifade edilmektedir. Bu silsile, sırasıyla Allâme Kürderî vasıtasıyla eserin müellifi Burhânüddin el-Merginânî'ye ulaşmaktadır. Kürderî'nin vefatı sonrasında İmam Hafızuddin'in onun vasiyeti üzerine cenaze namazını kıldırıldığı ve yaklaşık elli bin kişinin bu merasime iştirak ettiği nakledilir.³¹ Eserin yazma nüshası, *el-Fevâ'idü'l-fikhiyye fî şerhi'l-Hidâye* adıyla Süleymaniye Ktp.; Esad Efendi, nr. 636'da³² kayıtlıdır.

³⁰ Ebü'l-Fedâi Zeynüddîn İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fî tabâkâti'l-Hanefiyye*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992), 215; Abdullah b. Yusuf Zeylaî, *Nasbü'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye mea hâşiyetihî Büğyetü'l-elmâi fî tahriri'z-Zeylaî*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1418/1997), 1/15; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 7/606.

³¹ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusul*, 2/387.

³² Bu yazma nüsha üzerinde yapılan incelemeler, eserin *taharet* bölümünden *vakıf* bölümüne kadar olan bir şerh olduğunu göstermektedir.

2) Celâleddin Ömer b. Muhammed el-Hucendî el-Habbâzî (ö. 691/1292), *Şerhu'l-Hidâye*. Farklı isimler altında çok sayıda yazma nüshası bulunan eserin ulaşabildiğimiz³³ nüshaları şu adlarla kaydedilmiştir: *Kitâbü şerhi'l-Hidâye li'l-Habbâzî* (Süleymaniye Ktp.; Kadızade Mehmed, nr. 176, Giresun Yazmalar, nr. 33, Hacı Beşir Ağa, nr. 276, Carullah, nr. 780, Şeyhülislam Esad Efendi, nr. 89, Damat İbrahim Paşa, nr. 616, Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Ktp., Balıkesir İl Halk Ktp. koleksiyonu, nr. 684, Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4428, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, nr. 2551), *Kitâbü havâşi'l-Hidâye li'l-Habbâzî* (Kastamonu Yazma Eser Ktp., Kastamonu Halk Ktp., nr. 3463, Süleymaniye Ktp.; Yeni Cami, nr. 406, Kılıç Ali Paşa, nr. 360, Milli Ktp., Samsun İl Halk Ktp., nr. 55 Hk 851), *Şerhu'l-Habbâzî li'l-Hidâye* (Süleymaniye Ktp., Turhan Valide Sultan, nr. 141), *Hâşiyetü'l-Hidâye li'l-Habbâzî* (Süleymaniye Ktp.; Fatih, nr. 1968, Hazreti Halid, nr. 65, Şehid Ali Paşa, nr. 761; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp. koleksiyonu, nr. 487, Konya Yusuf Ağa Ktp., Yusuf Ağa Ktp. koleksiyonu, nr. 5337), *Kitâbü fevâidi'l-Hidâye li'l-Habbâzî*³⁴ (Süleymaniye Ktp., Murad Buhari, nr. 106, Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, 114/1), *Şerhu müşkilâtî'l-Hidâye* (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 912), *Habbâzî ale'l-Hidâye* (Kayseri Ktp., Raşid Efendi, nr. 295, Çorum Hasan Paşa Ktp., Hasan Paşa Yazma, nr. 1384), *el-Kifâye fi şerhi'l-Hidâye* (Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 2407,³⁵ Süleymaniye Ktp., Musalla Medresesi, nr. 95, Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 975).

3) Tâcüşşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî (ö. 709/1309), *Nihâyetü'l-kifâye li (fi) dirâyeti'l-Hidâye*.³⁶ İbn Kemal Paşa'nın *Şerhu'l-Hidâyesi*'yle birlikte Mektebetü'l-İrşâd tarafından on üç cilt olarak basılmıştır.

4) Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310), *Nihâyetü'n-nihâye*.³⁷ Dipnotta³⁸ verdiğimiz kaynakta kitabın müellife nisbeti doğru değildir. Yaptığımız araştırmalarda eserin yazma nüshası ile ilgili herhangi bir kayda rastlayamadık. Ayrıca müellifin, *el-Hidâye*'ye ait kapalı ve eksik bırakılmış yerleri tamamlamak amacıyla *el-Câmi'u'l-kebîr*, *ez-Ziyâdât*, *Nazmü'l-hilâfiyât*, *el-Mebsût (el-Asl)* ile bazı vâkıât ve fetâvâ kitaplarından da faydalananak yazdığı *el-Kâfi fi şerhi'l-Vâfi* isimli fıkıh eseri vardır.³⁹

³³ Ulaşılan tüm yazma nüshalar tarafımızca incelenip eserin içeriği ve müellife nisbeti teyit edilmiştir.

³⁴ Eserin giriş kısmındaki fihrishte “Hünsâ” bölümü yazmasına rağmen son varığında bu bölüm yoktur.

³⁵ Aynı eserin “el-Büyu” kısmından kitabın sonuna kadar olan şerhin nüshasıdır.

³⁶ Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, 1/15; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 7/606.

³⁷ Murtaza Bedir, “Nesefî, Ebü'l-Berekât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Kasım 2024).

³⁸ Bayder, *el-Hidaye Bir Fıkıh Metninin Haneî Geleneğe Etkisi*, 159.

³⁹ Bedir, “Nesefî, Ebü'l-Berekât”.

5) Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn İbrâhîm b. Abdilganî el-Harrânî es-Serûcî (ö. 710/1310), *el-Gâye*.⁴⁰ *el-Hidâye'nin* önemli şerhlerindendir. Serûcî altı cilt olarak Kitâbü'l-Eymân'a kadar yazmıştır. Sadeddin İbnü'd-Deyrî (ö. 867/1463) tarafından Kitâbü's-Siyer'de mürtetle ilgili bölüme kadar altı cilt eklenerek tamamlanmıştır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesinde yazma nüshalarına ulaşılabilir. Bu eser *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye* adıyla Esfâr li-Neşri Nefisi'l-Kütüb ve'r-Resâili'l-İlmiyye tarafından on beş cilt halinde basılmıştır.

6) Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî es-Siğnâkî (ö. 714/1314), *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*.⁴¹ *el-Hidâye* şerhlerinin en hacimlilerindendir. Siğnâkî eseri 700/1300 yılında, *el-Hidâye*'de olmayan ferâiz bölümünü ekleyerek tamamlamıştır. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından on bir cilt olarak basılmıştır.

7) Kıvâmüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hucendî el-Kâkî (ö. 749/1348), *Mi'râcü'd-dirâye ilâ şerhi'l-Hidâye*.⁴² Eserde *el-Hidâye*'de bulunmayan ferâiz konusu Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ı esas alınarak kitaba ilâve edilmiştir. Müellifin *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye* isimli bir eseri daha olduğu nakledilmektedir.⁴³ Eser *Mi'râcü'd-dirâye fî şerhi'l-Hidâye* adıyla Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından sekiz cilt olarak basılmıştır. Yazma nüshası Milli Ktp., Adana İl Halk Ktp. Koleksiyonu, nr. 01Hk1068'de bulunmaktadır.

8) Kıvâmüddîn Emîr Kâtib Ömer b. Emîr Gâzî el-Fârâbî el-İtkânî (ö. 758/1357), *Gâyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân*.⁴⁴ *el-Hidâye'nin* önemli şerhlerinden olan bu eser, *Şerhu'l-Hidâye Gâyetü'l-beyân nâdiretu'z-zamân fî âhiri'l-evân* adıyla Dâru'z-Ziyâ tarafından on altı cilt olarak basılmıştır.

9) Celâleddin Ahmed b. Yûsuf el-Hârizmî el-Kurlânî (ö. 767/1366), *el-Kifâye şerhu'l-Hidâye*.⁴⁵ Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından sekiz cilt olarak basılmıştır. *Fethu'l-Kadîr ve el-İnâye'nin* Mısır baskılarıyla birlikte de basılmıştır.⁴⁶

10) İbnü'r-Rabve Muhammed b. Ahmed el-Konevî (ö. 764/1363), *Tekmiletü'l-Hidâye*; Müellifin, hocası Habbâzî'nin *Şerhu'l-Hidâye* isimli tamamlayamadığı eserinin devamı olan şerhtir.⁴⁷

⁴⁰ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye*, 1/124; Abdüllatif b. Muhammed Riyâzi Zâde, *Esmâu'l-kütübi'l-mütemmim li Keşfi'z-zunûn*, thk. Muhammed e't-Tunci (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1395/1975), 232; Ahmet Özel, "Serûcî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Kasım 2024).

⁴¹ Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, 1/15.

⁴² Abdülhay Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye* (Matbaatü's-Saâdet, 1324/1906), 62.

⁴³ Şimşek, "Bir Hanefî Klasîği: Merginânî'nin *el-Hidâye*'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", 302.

⁴⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin* (İstanbul: Vekâletü'l-Me'ârif, 1951/1955), 1/839; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 7/607; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye*, 5/639.

⁴⁵ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 176.

⁴⁶ Şimşek, "Bir Hanefî Klasîği: Merginânî'nin *el-Hidâye*'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", 303.

⁴⁷ Şimşek, "Bir Hanefî Klasîği: Merginânî'nin *el-Hidâye*'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", 310.

11) İbnü's-Sirâc Cemaleddin Mahmud b. Sirâcüddin el-Konevî (ö.770/1368), *Hülâsâtü'n-Nihâye fî fevâidi'l-Hidâye*.⁴⁸ Dipnotta⁴⁹ verilen kaynaklara göre, Sığnâkî'nin *en-Nihâye* isimli şerhine yapılan bir ihtisar olduğu belirtilse de, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1622'deki *Hâşiye ale'l-Hidâye* isimli yazma nüshası incelendiğinde, *el-Hidâye*'nin taharet bölümünden hünsâ bölümüne kadar olan bir hâşiye olduğu mülahaza edilmiştir. Ayrıca, Mektebetü'l-Esedü'l-Vataniyye (Suriye) Ktp., nr. 15079'daki *Kitâbü hülâsâtü'n-Nihâye fî fevâidi'l-Hidâye* isimli yazma nüshası incelendiğinde, *el-Hidâye*'nin taharet bölümünden icâre kısmına kadar olan bölümlerini içerdiği görülmektedir. Ferağ kaydında ise, müstensih Ahmed bin Muhammed el-Hallî tarafından bir şerh olduğu ifade edilmektedir.

12) Hafs Sirâcüddîn Ömer b. İshâk b. Ahmed el-Hindî el-Gaznevî (ö. 773/1372), *et-Tevsih fî şerhi'l-Hidâye*.⁵⁰ Eserin yazma nüshası *Bahru'r-rivâye ve'd-dirâye fî tevsihi'l-Hidâye* adıyla Süleymaniye Ktp., Kadızade Mehmed, nr. 208'de kayıtlıdır.

13) İbnü'l-Akreb Muhammed b. Osman Şemsüddîn (ö. 774/1373), *er-Ri'âye fî tecridi mesâili'l-Hidâye*.⁵¹ Dârü's-Sultân tarafından iki cilt olarak basılmıştır.

14) Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd el-Bâbertî er-Rûmî (ö. 786/1384), *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*.⁵² Sâdî Çelebi'nin üzerine hâşiyesi olan bu şerh, Sığnâkî'nin *en-Nihâye* isimli şerhi esas alınarak kaleme alınmıştır. Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye tarafından altı cilt olarak basılmıştır.

15) İbn Ebü'l-Îz, Sadruddîn Ali b. Ali el-Hanefî (ö. 792/1390), *Kitâbü't-Tenbîh alâ müşkilâti'l-Hidâye*.⁵³ *el-Hidâye*'deki kapalı ve zor ibareleri açıklayan bu eser Mektebetü'r-Rüşd tarafından beş cilt olarak basılmıştır. Yazma nüshası, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. V1280'de kayıtlıdır.⁵⁴

16) Muslihuddîn Zeynuddîn el-Karamanî (ö. 809/1406), *İrşâdu'd-Dirâye fî şerhi'l-Hidâye*.⁵⁵ *İrşâdu'd-dirâye* adıyla kayıtlı yazma (Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 308) nüshasının nispeti doğru değildir. Eserin müellifi olarak belirtilen kişiye ait

⁴⁸ Abdülbâsıt Malatî, *Neylül-emel fî zeyli'l-Düvel*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1422/2002), 1/429; Halis Demir, *Kitâbiyat Hanefî Fıkıh Edebiyatı* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2021), 164.

⁴⁹ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye*, 5/625; Şimşek, "Bir Hanefî Klasiği: Mergînânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", 311.

⁵⁰ Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/42; Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut, *Mecmau't-târîhi't-türâsi'l-İslâmî fî mektebâti'l-âlem* (Türkiye: Dârü'l-Akabe, 1422/2001), 3/2263.

⁵¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zumûn*, 4/207; İbn Kutluboga, *Tâcü't-terâcim*, 268.

⁵² Riyâzi Zâde, *Esmâu'l-kütüb*, 220; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî* (Mısır: Dârü'l-Maârif, 1990), 7/138.

⁵³ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 7/156; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/726.

⁵⁴ Yazma eserler kütüphanesinde bulunan nüsha, Necmeddin el-Hanefî İshak b. Ali adına kayıtlı olsa da, matbu nüsha ile yapılan karşılaştırma neticesinde eserin İbn Ebü'l-İzz'e ait olduğu kesinlik kazanmıştır.

⁵⁵ Karabulut - Karabulut, *Mecmau't-târîh*, 5/3693; Kâtib Çelebi, *Sülemü'l-vusul*, 3/336.

olmadığı, yapılan inceleme sonucunda anlaşılmıştır. Söz konusu yazma, aslında Muhakkık Tâcüddîn isimli müellife ait *Hâşiye alâ şerhi Sadrişşerîa* adlı çalışmadır.

17) Abdurrahîm b. Ali el-Âmidî el-Kâdî (ö. 850/1447), *Zübdetü'd-dirâye*.⁵⁶ Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1896'da *Zübdetü'd-dirâye alâ Kitâbi'l-Hidâye* adıyla kayıtlı olan yazma nüsha incelendiğinde, eserin *el-Hidâye*'nin mukaddimesinden başlayarak Bâbu's-Salât fi'l-Ka'be kısmına kadar olan bölümlerini şerh ettiği tespit edilmiştir.

18) Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*.⁵⁷ *el-Hidâye*'nin önemli şerhlerinden olan bu eser Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından on üç cilt olarak basılmıştır.

19) İbnü'l-Hümâm Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457), *Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr*.⁵⁸ İbnü'l-Hümâm'ın vefatı nedeniyle eksik kalan bu eser, Kitâbü'l-Vekâle'den itibaren Kadızâde Ahmed Şemseddin (ö. 988/1580) tarafından *Netâ'icü'l-efkâr fi keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr fi tekmileti Fethi'l-kadîr* adıyla tamamlanmıştır.⁵⁹ Sâdî Çelebi'nin de eser üzerine yazdığı haşiye (Bulak, 1315 Mısır baskısı) vardır. *Fethu'l-kadîr* birçok yayınevi tarafından basılmıştır.

20) Ebü'l-Fazl Muhibbüddîn İbnü's-Şihne (ö. 890/1485), *Nihâyetü'n-nihâye fi tahrîri takrîri'l-Hidâye*.⁶⁰ Eserin bu ismiyle kayıtlı tam metin bir yazma nüshası Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 108'de bulunmaktadır. Aynı eser, *Nihâyetü'n-nihâye şerhu'l-Hidâye* adıyla Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 681'de tek cilt halinde kayıtlıdır. Bunun yanında, *Şerhu İbni Şihne* adı altında Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 586'da mevcuttur.

21) Müeyyedzâde, Abdurrahman b. Ali b. Müeyyed el-Amâsî (ö. 922/1516), *Terğibu'l-lebîb*.⁶¹ Yazma nüshalar incelendiğinde, *el-Hidâye*'nin taharet bahsinden istinca konusuna kadar olan kısmının şerh edildiği görülmektedir. Dipnotta⁶² belirtilen kaynakta, yazma nüshalarda müellifin ismine dair yeterli bilgi bulunmadığından eserin nispetinin kesin olarak tespit edilemediği ifade edilmektedir. Ancak Millet Ktp., Feyzullah Efendi,

⁵⁶ Muhammed Hıfzu'r-Rahmân Kümillâî, *el-Büdüru'l-mudiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye* (Kahire: Dâru's-Salâh, 1439/2018), 3/179; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/562.

⁵⁷ Kümillâî, *el-Büdüru'l-mudiyye*, 3/411; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 46.

⁵⁸ Dayf, *Târîhu'l-edeb*, 7/138; Ferhat Koca, "İbnü'l-Hümâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Kasım 2024).

⁵⁹ Muhammed İbn Sa'd - Ziyâd Muhammed Mansûr, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Medine: Mektebetü'l-Ulûm vel-Hikem, 1408/1987), 490; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 7/609; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/149; Koca, "İbnü'l-Hümâm".

⁶⁰ Riyâzi Zâde, *Esmâu'l-kütüb*, 328; Karabulut - Karabulut, *Mecmau't-târîh*, 5/3149.

⁶¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 7/619; *Hizânetü't-türâs fihris mahtûtât* (Riyad: Merkezu'l-Melik Faysal, 1431/2010), 43/165.

⁶² Hasan Aksoy, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 03 Aralık 2024).

nr. 886'da kayıtlı ve *Şerhu'l-Hidâye* adını taşıyan nüshada müellifin ismi açıkça zikredilmektedir. Ayrıca Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1075'te yer alan nüshada *Haşiyetü Abdurrahmân* ibaresi geçmektedir. Eserin diğer yazma nüshaları ise Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 624 ve İsmihan Sultan, nr. 160'ta kayıtlıdır. Kâtib Çelebi, eserin İbni Kemal'in *el-Hidâye* haşiyesinin taliki olduğunu belirtmektedir.⁶³

22) Kemâlpaşazâde (İbn Kemâl) (ö. 940/1534), *Şerhu'l-Hidâye*. Bazı yazma nüshalarda eser, *Hâşiyetü Kemalpaşazâde ale'l-Hidâye* adıyla kayıtlıdır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 879). Eserin diğer nüshaları şu kütüphanelerde bulunmaktadır: Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 2293; Bursa İnebey Ktp., Haraççioğlu, nr. 417, 519, 585, 616; Süleymaniye Ktp.; Tırnovalı, nr. 632; Carullah, nr. 769; Giresun Yazmalar, nr. 82; Çelebi Abdullah, nr. 122; Hacı Beşir Ağa, nr. 229. Yazma nüshaların karşılaştırmalı incelenmesi sonucunda, *el-Hidâye*'nin Kitâbü't-Tahâret bölümünden başlayarak zekât, oruç, hac, talak ve büyü' konularına kadar olan kısımlarının şerh edildiği tespit edilmiştir.

23) Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561), *Şerhu Dîbâceti'l-Hidâye*.⁶⁴ Eserin yazma nüshası, bir risale mecmuasının 36. varlığında olup müellif, risalenin mukaddimesinde *el-Hidâye*'nin yanı sıra *en-Nihâye*, *el-Gâye* ve *el-İnâye* şerhlerinin dîbâcelerini de tetkik ettiğini belirtmektedir. Eserin yazma nüshası, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, 3275/6 numarada bulunmaktadır.

24) Kınalızâde Ali Çelebi, Alaüddin Ali b. Emrullah el-Hınnâî (ö. 979/1572), *Risâle fî kitabi'l-gasb mine'l-Hidâye*. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 708'de *Risâle fî'l-gasb* adıyla kayıtlı olan ve dipnotta⁶⁵ verilen kaynakta müellife nispet edilen bu eserin yazma nüshası incelendiğinde, *Riyâzu't-tâlibîn* adlı mecmua içerisinde fıkıh, usul, lügat, nahiv gibi çeşitli ilimlere dair risaleler bulunmakla birlikte, *el-Hidâye* ile ilgili herhangi bir risalenin yer almadığı tespit edilmiştir.

25) Şeyhülislam Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi (ö. 988/1580), *Şerhu'l-Hidâye*. Eserin yazma nüshası Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdaî Efendi, nr. 727'de kayıtlıdır. Yazma üzerinde yapılan incelemede, *Şerhu'l-Hidâye* kaydıyla birlikte müellif isminin yer aldığı bölümün hasarlı olduğu ve yalnızca "Efendi sellemullâh" ibaresinin okunabildiği görülmüştür. Bu durum, eserin müellife aidiyetini kesin olarak belirlememizi engellemektedir. Eserde *el-Hidâye*'nin Kitâbü'l-Kerâhiyye, Kitâbü İhyâi'l-Mevât, Kitâbü'l-Eşribe, Kitâbü'r-Rehin, Kitâbü'l-Cinâyât, Kitâbü'd-Diyât, Kitâbü'l-Meâkil, Kitâbü'l-Vesâyâ ve

⁶³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 7/619.

⁶⁴ Halis Demir, "Hanefî Mezhebi Şerh Edebiyatı", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (Aralık 2019), 210.

⁶⁵ Arslan, *Hanefî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 82.

Kitâbü'l-Hüsnâ bölümleri şerh edilmiştir. Müellifin *Hâşiye ale'l-Hidâye*,⁶⁶ *Hâşiye alâ şerhi'l-Vikâye*⁶⁷ isimli bir eseri ve İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-kadir* şerhine, Kitâbü'l-Vekâle'den itibaren yazdığı bir tekmlisi olduğu da ifade edilmektedir.⁶⁸

26) Şeyhülislam Zekerıyyâ Efendi, Zekerıyyâ b. Bayram el-Ankaravî (ö. 1001/1583), *Şerhu'l-Hidâye*. Eserin bazı yazma nüshalarında *Hâşiyetü'l-Hidâye*⁶⁹ adıyla kaydedildiği görülmektedir. Bu çalışma, *el-Hidâye*'nin Kitâbü'l-Büyû' bölümünden başlayarak Kitâbü'l-Hüsnâ kısmına kadar olan kısımları şerh etmektedir. Eserin yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde şu şekilde kayıtlıdır: Süleymaniye Ktp.; Serez, nr. 964, Sultan I. Ahmed nr. 90, Murad Molla nr. 814, 815, Carullah, nr. 616.

27) Ahîzâde Abdulhalim Efendi (ö. 1013/1604), *Şerhu'l-Hidâye*. Eser, *el-Hidâye*'nin Kitâbü'ş-Şehâdât bölümünden başlayarak Kitâbü'l-Müsâkât kısmına kadar olan kısımlarını şerh etmektedir. Bu çalışmanın bilinen yazma nüshaları Süleymaniye Ktp., Murad Molla, nr. 790 ile Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 2081'de kayıtlıdır.

28) Abdulcebbarzâde, Muhammed b. Abdulcebbar el-İstanbulî el-Karabâğî (ö. 1023/1614), *Şerhu'l-Hidâye*. Eser, *el-Hidâye*'nin Kitâbü'l-Büyû' ile Kitâbü'l-İcârât bölümleri arasındaki kısımlarını şerh etmektedir. Eserin yazma nüshaları Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1738, 1739'da bulunmaktadır.

29) Gedûsî (Gedizli) Mehmet Efendi, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa el-Gedûsî (ö. 1253/1837), *Tebyînü'l-Hidâye ve tavzîhu'l-Bidâye*. Eserin yazma nüshaları, Süleymaniye Ktp., Yahya Tevfik, nr. 128 ve Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 4010'da kayıtlıdır. *el-Hidâye* metnini baştan sona ele alarak detaylı bir şekilde şerh eden bu çalışma, 755 varak hacmiyle dikkat çekmektedir.

30) İsrâfil er-Rûmî (ö. ?), *Şerhu'l-Hidâye*. Yazma nüshası Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 1071'de kayıtlıdır. Yapılan incelemeye göre, eser *el-Hidâye*'nin Kitâbü't-Tahâret bölümünden Kitâbü'r-Rada' bölümüne kadar şerh edilmiştir. Ancak nüshanın yalnızca birinci cildinin mevcut olduğu tespit edilmiştir.

31) Mevlânâ Allâhdâd (Hüdâdâd) el-Hindî ed-Dihlevî (ö. ?), *Şerhu'l-Hidâye*. Eser yaklaşık 700 varaktan oluşan geniş kapsamlı bir şerh çalışmasıdır. Bazı yazma nüshalarda *Hâşiyetü'l-Hidâye* adıyla kayıtlıdır. Tam nüshalar şu kütüphanelerde bulunmaktadır:

⁶⁶ Necmeddin Gazzî, *el-Kevâbu's-sâire bi a'yâni'l-mi'eti'l-âşire*, thk. Halîl el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1418/1997), 3/99; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn* (İstanbul: Vekâletü'l-Me'ârif, 1366/1947), 2/721.

⁶⁷ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/148.

⁶⁸ Gazzî, *el-Kevâbu's-sâire*, 3/99.

⁶⁹ Takiyuddîn b. Abdilkâdir Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Riyâd: Dâru'Rifâî, 1410/1989), 3/258-259; Ubeydullah b. Mesud Sadruşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye*, thk. Salah Muhammed Ebu'l-Hâc (Ummân: Dâru'l-Verâk, 1423/2002), 6/233; Kümillâî, *el-Büdûru'l-mudiyye*, 8/35.

Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1281; Süleymaniye Ktp.; Murad Molla, nr. 940, Pertev Paşa, nr. 202, Süleymaniye, nr. 433; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 962; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 908. Eksik nüshalar ise şu kütüphanelerde yer almaktadır: Süleymaniye Ktp.; Şehid Ali Paşa, nr. 725; Murad Molla, nr. 938, 939; Esad Efendi, nr. 793; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 906, 907; Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 1177; Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 548, 549.

32) Ebü'l-Hasenât Abdülhay b. Muhammed el-Leknevî (ö. 1304/1886), *Şerhu'l-Hidâye*. Eser *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî me'a şerhi'l-Allâme Abdilhay el-Leknevî* adıyla basılmıştır. Bu baskıda neşredenın mukaddimesi kısmında şu ifadeler yer almaktadır; “Allâme Leknevî'nin faydalı ve zevkli hâşiyelerine gelince ki, bu baskıda yer almaktadır, bunlar, diğer şerhlere ihtiyaç bırakmayacak niteliktedir. Zira *el-Hidâye* kitabının ruhuna uygun şekilde ibareleri çözmekte, meseleleri açıklamakta, konuları berraklaştırmakta, mezhepleri ve delilleri tafsilatlı şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim bu, imam Leknevî'nin bütün eserlerinde görülen bir üsluptur.”⁷⁰ Müellifin *Mukaddimetü'l-Hidâye* isimli *el-Hidâye*'nin metodunu, bazı fikhî terimleri ve eserin ikinci yarısında geçen ricâl hakkında bilgi veren eseri de bu baskının baş tarafında yayınlanmıştır. Leknevî'nin *Müze-yiletü'd-dirâye li mukaddimetü'l-Hidâye* adlı Hint baskılarının baş tarafında yayınlanan bir eseri daha vardır. Babasının *el-Hidâye*'ye yazdığı notları *Hâşiyetü'l-Hidâye* adıyla genişletmiş ve *el-Hidâye* ile birlikte yayınlanmıştır.⁷¹

33) Mevlânâ Seyyid Emîr Ali (ö. 1337/1919), *Aynü'l-Hidâye*. Urduca bir şerh çalışmasıdır.⁷² Dâru'l-İşâat tarafından *Aynü'l-Hidâye Cedîd* adıyla sekiz cilt olarak basılmıştır.

34) Müftî Abdulhalîm Kâsimî Bestavî, *Ehsenü'l-Hidâye*. Eser *el-Hidâye*'nin Urduca farklı bir şerhidir. Mektebetü'l-Rahmâniyye tarafından on altı cilt olarak basılmıştır.

35) Mevlânâ Semîruddîn Kâsimî, *Esmâru'l-Hidâye*. Eser Urduca bir şerh çalışmasıdır. Mektebetü Semîr tarafından on beş cilt olarak basılmıştır.

36) Mevlânâ Müftî Muhammed Yusuf Ahmed, *Eşrafü'l-Hidâye*. Urduca bir şerh çalışmasıdır. Dâru'l-İşâat tarafından on altı cilt olarak basılmıştır.

37) Süleyman Sırrı Efendi (1350/1931), *İzâhü'l-Hidâye*. *el-Hidâye*'nin izahlı tercümesi ve şerhidir. Müellif Osmanlı dönemi son *Hidâye* şârihi, eseri ise *el-Hidâye*'nin son şerhi olarak kabul edilmektedir.⁷³ Yazma nüshaları incelendiğinde son derece hacimli bir şerh olan eserin Kitabü't-Tahâre ile Kitâbu's-Salâh bölümünün bir kısmı 1330/1911

⁷⁰ bk. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî me'a şerhi'l-Allâme Abdilhay el-Leknevî* (Pakistan: İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye, 1417/1997), *Mukaddimetü'n-Nâşir*.

⁷¹ İbrahim Hatipoğlu, “Leknevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Kasım 2024).

⁷² Abdülhay Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir ve behcetü'l-mesâmi' ve'n-nevâzir* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1420/1999), 8/1196.

⁷³ Harun Zorlu, *Süleyman Sırrı Efendi'nin (Ermenekli) Fıkha Dâir Eserlerinin Tahlili: İbadet Bahisleri Bağlamında* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 66.

yılında İstanbul Hukuk Matbaasında basılmıştır. Matbu nüshası Millet Ktp., Ali Emiri Şeriyye, nr. 409'da bulunmaktadır. Yazma nüshaları ise; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3955-90⁷⁴ (1. Cilt), 3956-91 (2. Cilt), 3957-92 (3. Cilt), 3958-93 (4. Cilt), 3959-94 (5. Cilt), 3960-95 (6. Cilt), 3962-96 (7. Cilt).

2.1.2. Hâşiye, Ta'likât ve Zeyil (Tekmile) Çalışmaları

1) Muhammed b. Ahmed Zahîruddin el-Buhârî (ö. 619/1222), *Kitâbü havâşî'l-Hidâye*. Eserin yazma nüshası, Süleymaniye Ktp., Turhan Valide Sultan, nr. 107, Damad İbrahim Paşa, nr. 623'te kayıtlıdır. Yapılan incelemeler, *el-Hidâye*'nin taharet bölümünden hüsnâ bölümüne kadar uzanan tam metin bir hâşiye içerdiğini ortaya koymaktadır.

2) Mevlânazâde Muhammed b. Ahmed el-Hatâî (ö. 859/1455), *Hâşiye ale'l-Hidâye*.⁷⁵ Eserin yazma nüshalarına ulaşılammıştır.

3) Ahîzâde Yûsuf b. Cüneyd et-Tokâdî (ö. 905/1500), *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi Sadriş-şerî'ati'l-'uzmâ*.⁷⁶ Eser basılmıştır.

4) Sâdî Çelebi, Sadullah b. İsâ b. Emirhân (ö. 945/1539), *Hâşiye ale'l-İnâye fî şerhi'l-Hidâye*.⁷⁷ Eserin yazma nüshaları, Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 2292; Süleymaniye Ktp., Yeni Medrese, nr. 94; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 311'de tam metin olarak kayıtlıdır. Müellifin *Şerhu'l-Hidâye* ismiyle kayıtlı bir eseri de vardır. Yazma nüshalar üzerinde yapılan incelemeler, eserin taharet bölümünden hüsnâ bahsine kadar olan kısmının İbn Kemal'in *el-Hidâye* şerhine yazılmış bir hâşiye niteliğinde olduğunu ortaya koymaktadır. Tespit edilen yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 874; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 122.

5) Garîk Arabzâde, Muhammed b. Muhammed er-Rûmî (ö. 969/1562), *Hâşiye ale'l-Hidâye*. Eserin yazma nüshası, Süleymaniye Ktp., Murad Molla, nr. 808-001'de kayıtlıdır ve *Kitâbu'r-Rada'* bölümünden başlamaktadır. Ayrıca, müellifin Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 2312'de bulunan *Hâşiye ale'l-İnâye şerhi'l-Hidâye* isimli tam metin bir eseri daha bulunmaktadır.

6) Birgilî Muhammed (Mehmet) Efendi (ö. 981/1573), *Hâşiyetü'l-Hidâye*. Eserin yazma nüshasının başında Osmanlıca *Hidâye Hâşiyesi* kaydı bulunmakta olup, metin Arapça olarak kaleme alınmıştır. İçeriği, *el-Hidâye*'nin taharet bölümünden büyû' bölümüne kadar olan hâşiyeyi kapsamaktadır. Yazma nüsha, Süleymaniye Ktp., Murad Molla, nr. 806'da kayıtlıdır

⁷⁴ Kütüphane kaydında yazma nüshanın başına matbu nüshası da eklenmiştir.

⁷⁵ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusul*, 3/100; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/201; *Hizânetü't-türâs*, 16/302.

⁷⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunân*, 4/10.

⁷⁷ Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 4/31; Kümillâî, *el-Büdûru'l-mudiyye*, 8/156.

7) Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi, Muhammed b. Mustafa el-îmâdî (ö. 982/1574), *Hâşiye ale'l-Hidâye*. Eserin yazma nüshası Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 876'da kayıtlıdır. Müellifin *el-Hidâye* ve şerhleri üzerine birçok hâşiye ve talikatları bulunmaktadır.

8) Sinan Efendi, Hüsâm b. İlyas (ö. 986/1578), *Hâşiyetü'l-Înâye ve'l-Hidâye* (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 466-002) Müellifin, *Hâşiye ale'l-Hidâye* (Süleymaniye Ktp., Murad Molla, nr. 811) isimli Kitâbü'l-Kerâhiye, Kitâbü'l-Vesâyâ ve Kitâbü'l-Hüsnâ bölümlerini ele alan bir hâşiyesi daha vardır.

9) Ali Çelebi, Ali b. Lâlî Bâlî Alâuddin er-Rûmî (ö. 992/1584), *Hâşiye ale'l-Hidâye*.⁷⁸ Eserin yazma nüshalarına ulaşılammıştır.

10) Perviz b. Abdullah er-Rûmî el-Hanefî (ö. 996/1588), *Hâşiye ale'l-Hidâye*.⁷⁹ Eserin yazma nüshalarına ulaşılammıştır.

11) Riyâzizâde Abdüllatif b. Muhammed (ö. 1078/1668), *Hâşiye alâ kitâbi'l-kerâhiyye mine'l-Înâye fî şerhi'l-Hidâye*. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1614'de kayıtlı yazma nüshanın girişinde *Ta'lika ale'l-Hidâye* yazmaktadır.

12) İbnü's-Sâiğ, Seriyüddîn Muhammed b. İbrahim ed-Durûfî (ö.1066/1659), *Hâşiye ale'l-Hidâye ve'l-Înâye*. Eserin yazma nüshalarının incelenmesi sonucunda, *el-Hidâye*'nin taharet bölümünden hüsnâ bölümüne kadar tam metin bir hâşiye olduğu belirlenmiştir. Yazma nüshaları şu kütüphanelerde kayıtlıdır: Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 221; Carullah, nr. 615; Yeni Cami, 450M; Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 413; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2127/1; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1482; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 383.

13) Muhammed Hasan Senbehlî (ö. 1305/1887), *Hâşiye ale'l-Hidâye (Havâşî)*; eser iki cilt halinde matbudur. Leknev'de 1326/1908 tarihinde basılmıştır. Yine aynı eserin Kazan 1304 ve Leknev 1901 tarihli baskılarının olduğu ifade edilmektedir.⁸⁰

14) Ali b. Muhammed er-Rikâbî (ö. 708/1309), *Ta'lika ale'l-Hidâye*.⁸¹ Eserin yazma nüshalarına ulaşılammıştır.

15) İbnü't-Türkmânî, Alâuddin Ali b. Osman el-Mardinî (ö. 750/1349), *Ta'lika fî mâ ehmelehû sâhibü'l-Hidâye*.⁸² Eserin yazma nüshalarına ulaşılammıştır.

16) Sarıgürz Nurettin, Yusuf b. Abdullah el-Balikesirî (ö. 934/1528), *Ta'likât ale'l-Hidâye*.⁸³ Eserin yazma nüshalarına ulaşılammıştır.

⁷⁸ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/749; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 7/172.

⁷⁹ Abdülhay b. Ahmed İbnü'l-îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnâvûd (Beirut: Dâru İbni Kesîr, 1406/1986), 10/642; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 3/43.

⁸⁰ Arslan, *Hanefî Fıkhdında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 113-114.

⁸¹ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/716.

⁸² Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 1/390; Kümillâî, *el-Büdûru'l-mudiyye*, 3/67.

⁸³ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 13/315; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/565; Kümillâî, *el-Büdûru'l-mudiyye*, 20/312.

17) İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1549), *Ta'lika ale'l-Hidâye*. Risâle mecmuasında beşinci sırada yer alan ve *Ta'likâtü İbrâhim Halebî ale'l-Hidâye* adıyla kayıtlı olan eserin yazma nüshası, Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 446-5'te muhafaza edilmektedir.

18) Ali b. Nasr b. Ömerü'l-İmâm Nureddîn b. es-Süyusî (ö. 695/1296), *Zevâidü'l-Hidâye ale'l-Kudûrî*.⁸⁴ Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ında olmayıp *el-Hidâye*'deki nikâh bahsine kadar olan meseleleri ele alan bir tekmile olduğu ifade edilmiştir.⁸⁵ Eserin yazma nüshalarına ulaşılamamıştır.

19) Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî el-Buhârî es-Siğnâkî (ö. 714/1314),⁸⁶ müellifin, *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye* eserinin sonuna *el-Hidâye*'de olmayan ferâiz bölümünü eklediği tekmlisidir ve fıkıh alanında zeyil türünün ilk örneği olduğu ifade edilir.⁸⁷

20) Kıvâmüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hucendî el-Kâkî (ö. 749/1348),⁸⁸ *Kitâbü'l-Ferâiz min zeyli'l-Hidâye; Mi'râcû'd-dirâye* isimli *el-Hidâye* şerhinin sonuna yapılan ferâiz bahsi tekmlisidir.⁸⁹

21) İbnü's-Sirâc Mes'ûd b. Abdülgâni el-Konevî (ö. 777/1375), *Tekmiletü'l-fevâid şerhu'l-Hidâye*.⁹⁰ Eserin yazma nüshalarına ulaşılamamıştır.

22) İbnu'd-Deyrî Sa'd b. Muhammed (ö. 867/1463), *Tekmiletü'l-Gâye; Serûcî'nin el-Gâye* eserinde Kitâbu'l-Eymân'dan mürted bâbına kadar devam ettirdiği tekmlidir.⁹¹

23) Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi (ö. 988/1580), *Netâicü'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr fî tekmeleti Fethi'l-Kadîr*.⁹² İbnü'l-Hümâm'ın şerhine dair yapılan iki ciltlik tekmlile, eserin tüm konularını kapsayan önemli bir çalışmadır. Yazma nüshaları şu şekilde belirlenmiştir: Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 439 ve 440;⁹³ Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 370.

⁸⁴ Celâlüddîn Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed İbrâhim Ebû'l-Fadl (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1387/1927), 1/467; Arslan, *Haneî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 123.

⁸⁵ Arslan, *Haneî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 123.

⁸⁶ Rahmi Yaran, "Siğnâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Ekim 2024).

⁸⁷ Şimşek, "Bir Haneî Klasîği: Merginânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", 310.

⁸⁸ Hüseyin Kayapınar, "Kâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 05 Aralık 2024).

⁸⁹ Şimşek, "Bir Haneî Klasîği: Merginânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", 310.

⁹⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 7/607; Şimşek, "Bir Haneî Klasîği: Merginânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", 310.

⁹¹ Bayder, *el-Hidâye Bir Fıkıh Metninin Haneî Geleneğe Etkisi*, 165; Şimşek, "Bir Haneî Klasîği: Merginânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", 310.

⁹² Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi, *Netâicü'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr fî tekmeleti Fethi'l-Kadîr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1615).

⁹³ Tekmlenin birinci cildi nr. 439; ikinci cildi nr. 440'ta kayıtlıdır.

2.1.3. İhtisar/Muhtasar Çalışmaları

1) Burhânüşşerîa Mahmûd b. Şemseddin Ahmed b. Sadrüşşerîa el-Evvel Ubeydullah el-Mahbûbî el-Buhârî (ö. 730/1329), *Vikâyetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye*.⁹⁴ Bu eser, *el-Hidâye*'nin en meşhur ihtisarı olup, üzerine çok sayıda şerh, hâşiye ve benzeri çalışma yapılmıştır. Fıkıh literatüründe önemli bir yere sahip olan bu metin, farklı dönemlerde birçok kez basılarak geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Eser, ülkemizde de Ömer Faruk Atan tarafından *Vikaye'nin Tahkikli Neşri* adıyla yayımlanmıştır. Sadrüşşerîa es-Sânî (ö. 747/1346), bu eser üzerine *en-Nukâye muhtasaru'l-Vikâye* isimli bir muhtasar yazmıştır.⁹⁵ Eser, İbn Kutluboğa'ya⁹⁶ göre müellifin kardeşi Tâcuşşerîa'ya nispet edilse de bu doğru değildir. Kısaca *el-Vikâye* olarak bilinen eser Hanefî mezhebinde “mütûn-i erbaa” veya “mütûn-i selâse” diye anılan temel fıkıh metinlerindendir.⁹⁷

2) Ebû İshak Cemâlüddîn İbrahim b. Ahmed el-Mevsilî (ö. 700/1300), *Sülâletü'l-Hidâye*.⁹⁸ Eserin yazma nüshalarına ulaşılammıştır.

3) İbnü't-Türkmanî, Ebü'l-Hasen Alaüddin Ali b. Osman el Mardini (ö. 750/1349), *el-Kifâye fî muhtasari'l-Hidâye*.⁹⁹ Eserin yazma nüshalarına ulaşılammıştır.

4) Zenbilli Ali Efendi, Ali b. Ahmed el-Cemâlî (ö. 932/1526), *Muhtâru'l-Hidâye*¹⁰⁰ (*Muhtârâtü'l-Hidâye*).¹⁰¹ Müellif bu eserinde *el-Hidâye*'deki esah olan ve kendisiyle fetva verilen görüşleri açıklamıştır.¹⁰² Eserin mukaddimesinde, müellif tarafından muhtasar olduğu açıkça ifade edilmektedir. Bu çalışma, Dâru İbni Hazm tarafından yayımlanmıştır. Yazma nüshaları ise *Muhtârâtü'l-Hidâye* adıyla kayıtlıdır: Süleymaniye Ktp.; Şehid Ali Paşa, nr. 964; Antalya Tekelioğlu, nr. 371; Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, nr. 4116; Kastamonu Yazma Eser Ktp., Kastamonu Halk Ktp. koleksiyonu, nr. 760.

5) Taşköprizâde Kemâleddin Efendi (ö. 1030/1621), *Uddetü ashâbî'l bidâye ve'n-nihâye fî tecrîdi mesâilî'l-Hidâye*.¹⁰³ Muhtasar niteliğinde olan bu önemli çalışmada, *el-Hidâye*'nin orijinal metnindeki deliller sistematik bir şekilde tasnif edilmiş, fıkhi

⁹⁴ *Hizânetü't-türâs*, 32/94; Demir, *Kitâbiyat Hanefî Fıkıh Edebiyatı*, 158.

⁹⁵ Demir, *Kitâbiyat Hanefî Fıkıh Edebiyatı*, 163.

⁹⁶ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 291.

⁹⁷ Murtaza Bedir, “Vikâyetü'r-Rivâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Aralık 2024).

⁹⁸ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye*, 1/66; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 87; Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 1/174; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunân*, 7/617; Kümillâî, *el-Büdûru'l-mudiyye*, 2/15.

⁹⁹ *el-Mevsûatü'l-fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1427/2006), 1/326; Riyâzi Zâde, *Esmâu'l-kütüb*, 262; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 211.

¹⁰⁰ İsmail Paşa, *Hediiyetü'l-ârifîn*, 1/742; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, 7/25.

¹⁰¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunân*, 6/326; Karabulut - Karabulut, *Mecmau't-târîh*, 3/2002.

¹⁰² Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunân*, 6/326.

¹⁰³ İsmail Paşa, *Hediiyetü'l-ârifîn*, 2/271; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunân*, 7/617.

meseleler yeniden ele alınarak düzenlenmiş ve Hanefi mezhebinin güvenilir kaynaklarından derlenen ilave hükümlerle zenginleştirilmiştir. Darû's-Seman li'n-Neşri ve't-Tevzi ve Mektebetü'l-İrşâd tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır.

2.1.4. Hadis Tahrîc Çalışmaları

1) İbn Türkmânî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Osmân et-Türkmânî el-Mardînî (ö. 750/1349),¹⁰⁴ *et-Tenbîh alâ ehâdisi'l-Hidâye ve'l-hulâsa (Tahrîcî ehâdisi'l-Hidâye)*.¹⁰⁵ Muslihuddîn Mustafa b. Şabân eş-Şurûrî (ö. 929/1523) bu esere bir hâşiye yazmıştır.¹⁰⁶ Kâtip Çelebi¹⁰⁷ ve dipnotta¹⁰⁸ verdiğimiz bazı modern çalışmalar bu eseri her ne kadar Alâüddîn Mahmûd b. Ubeydullah b. Sâid el-Hârisî el-Mervezî'ye (ö. 606/1209), nispet etse de bu bilgi doğru değildir. Çünkü eser hakkında yazılan doktora tezinde¹⁰⁹, aşağıda Arapça Yüksek Lisans Tezleri başlığı altında zikrettiğimiz bir yüksek lisans tezinde, Dârû'l-Feth (Beyrut) ve Dârû'l-Minhâcî'l-Kavîm (Lübnan) tarafından yapılan baskılarda ve *Hizânetü't-türâs* isimli yazma eserler kataloğunda da eser, İbn Türkmânî'ye nispet edilmiştir. Ayrıca müellife *el-Înâye (el-Kifâye) fî marifeti ehâdisi'l-Hidâye* adında bir eser daha nispet edilir.¹¹⁰

2) Abdullah b. Yusuf b. Muhammed ez-Zeylaî (ö. 762/1360), *Nasbü'r-râye fî tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*.¹¹¹ Eserin birçok baskısı yapılmıştır.

3) Abdulkadir b. Muhammed b. Ebi'l-Vefa el-Kureşî (ö. 775/1373), *el-Înâye fî tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*.¹¹² Bu eser *el-Înâye fî bi marifeti ehâdisi'l-Hidâye* adıyla Dârû's-Şâmiye tarafından beş cilt olarak basılmıştır.

4) İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed (ö. 852/1449), *ed-Dirâye fî tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*.¹¹³ Eserin birçok baskısı yapılmıştır.

¹⁰⁴ Salahattin Polat, "İbnü't-Türkmânî, Alâeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 07 Aralık 2024).

¹⁰⁵ *Hizânetü't-türâs*, 44/976; Thair Hamîd Tuma Habîb el-Samarâî, *et-Tenbîh alâ tahrîci ehâdisi'l-Hidâye ve'l-Hulâsa li'l-îmâm Alâuddîn b. Osmân b. İbrâhim el-Mardînî el-Marûf bi İbni't-Türkmânî (Dirase ve Tahkîk)* (Ummân: Câmâtü'l-Ülûmi'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, Doktora Tezi, 2013), 35.

¹⁰⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 7/619.

¹⁰⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 7/619.

¹⁰⁸ Şimşek, "Bir Hanefî Klasîği: Merginânî'nin *el-Hidâye*'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", 313; Arslan, *Hanefî Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 123; Polat, "İbnü't-Türkmânî, Alâeddin".

¹⁰⁹ Habîb el-Samarâî, *et-Tenbîh alâ tahrîci ehâdisi'l-Hidâye ve'l-Hulâsa li'l-îmâm Alâuddîn b. Osmân b. İbrâhim el-Mardînî el-Marûf bi İbni't-Türkmânî (Dirase ve Tahkîk)*, 45.

¹¹⁰ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye*, 2/581-583.

¹¹¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/147.

¹¹² Riyâzi Zâde, *Esmâu'l-kütüb*, 144.

¹¹³ *Hizânetü't-türâs*, 37/793.

5) İbn Kutluboğa, Kâsım b. Kutluboğa b. Abdullah (ö. 879/1474), *Minyetü'l-Elmaî fî mâ fâte min tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye li'z-Zeylaî*.¹¹⁴ Eserin el-Mektebetü'l-Ezheriyye tarafından müstakil olarak ve *Nasbü'r-râye li-ehâdîsi'l-Hidâye mea hâşiyetihî (n-nefseti) Büğyetü'l-elmaî fî tahrîci'z-Zeylaî* adıyla, *Nasbü'r-râye* ile birlikte birçok baskısı yapılmıştır.

6) Abdulaziz b. Abdurrahim el-Leknevî (ö.1338/1919), *Talikât alâ tahrîci'l-Hidâye li'z-Zeylaî*.¹¹⁵

2.1.5. Diğer Çalışmalar

1) Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî (ö. 775/1373), *Tehzîbü'l-esmâ'i'l-vâkia fî'l-Hidâye ve'l-hulâsa*.¹¹⁶

2) Deli Birâder Gazâlî Mehmed b. Durmuş el-Bursevî (ö. 941/1535), *Miftâhu'l-Hidâye*.¹¹⁷ *el-Hidâye*'nin bazı bölümlerinin manzum çevirisidir.¹¹⁸

3) Mahmud b. Hamza el-Hüseyni el-Hamzavî, (ö. 1305/1887), *Misbâhu'd-dirâye fî Istilâhi'l-Hidâye*. Eserin Maarif matbası (Dimeşk, 1303) tarafından basılan nüshaları şunlardır; Süleymaniye Ktp., İzmirli İsmail Hakkı, nr. 3660-3. Bu eser, Dârül'-Hadîsi'l-Ketâniyye (2020) tarafından yayımlanmış olup, *Hamsu resâili kitâbi'l-Hidâye* adıyla basılmıştır. Bu baskıda, *Misbâhu'd-dirâye* dâhil *el-Hidâye*'ye ait beş risale yer almaktadır.

4) Muhammed Hüseyin el-Ensârî (ö. ?), *Mühezzebü'l-Hidâye*.¹¹⁹

5) *Hamsu resâili kitâbi'l-Hidâye*, Muhammed Abdullah eş-Şeânî tarafından tahkik edilen bu eser 2020 yılında Dârül'-Hadîsi'l-Ketâniyye tarafından yayımlanmıştır. İçinde bulunan risaleler şunlardır:

1. *Akdü's-semîn fî tercümeti sâhibi'l-Hidâye Burhânüddîn*, Allâme Hamid el-İmâdî.

2. *Misbâhu'd-dirâye fî Istilâhi'l-Hidâye*, Allâme Mahmud Hamzavî.

3. *Âdâtü'l-İmâmi'l-Merğînânî fî kitâbihi'l-Hidâye*, Muhammed Abdülhay el-Leknevî.

4. *el-Müsâmahâtü'l-vâkia mine'l-İmâmi'l-Merğînânî fî kitâbihi'l-Hidâye*, Muhammed Abdülhay el-Leknevî

5. *Buğyetü ehlî'd-dirâye min hatmi kitâbi'l-Hidâye*, Muhammed b. Buheyrt b. Hüseyin el-Mutî.

¹¹⁴ *Hizânetü't-türâs*, 102/149.

¹¹⁵ Bayder, *el-Hidâye Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneği Etkisi*, 175.

¹¹⁶ Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî, *Tehzîbü'l-esmâ'i'l-vâkia fî'l-Hidâye ve'l-hulâsa*. (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 872).

¹¹⁷ Mehmet Akif Gözitok, "Deli Birâder Gazâlî Ve Miftâhu'l-Hidâye isimli Eseri", A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 52 (Eylül 2014), 106-107.

¹¹⁸ Gözitok, "Deli Birâder Gazâlî Ve Miftâhu'l-Hidâye isimli Eseri", 109.

¹¹⁹ *Hizânetü't-türâs*, 123/206; Arslan, *Hanefî Fıkıhında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*, 122.

2.2. Modern Çalışmalar

Bu bölümde *el-Hidâye* ile ilgili Türkiye'de ve Türkiye dışında yazılmış, ulaşabildiğimiz tüm doktora, yüksek lisans tezleri, makaleler, bildiriler, ansiklopedi maddeleri, Türkçe kitaplar ve tercüme kronolojik olarak ayrı başlıklar altında sıralanmıştır. Lisansle sonunda istatistiksel bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

2.2.1. Tezler

Bu bölümde *el-Hidâye* ile ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak (şerh, hâşiye vb.) yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri kronolojik olarak sıralanacaktır.

2.2.1.1. Yüksek Lisans Tezleri

- 1) Nimet Altunkaynak, *Devletoğlu Yusuf Vikaye Tercümesi (transkribe-metin)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992).
- 2) Mehmet Karataş, *Muhtasarla Hidayenin Konu ve Metot Bakımından Mukayesesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995).
- 3) Zhanat Makhasheva, *Karahanlılar Devri İslam Hukukçusu Burhanuddin el-Merginani ve el-Hidaye isimli Eserinin Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000).
- 4) Orazsahat Orazov, *Burhanüşşeria ve Vikaye Adlı Eseri*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001).
- 5) Gurbansahed Annamuhammedov, *Maveraunnehir Alimlerinden Merginani'nin Bidayetü'l-Mubtedi Adlı Eseri ile Mevsili'nin el-Muhtar Adlı Eserinin Mukayesesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003).
- 6) Said Nuri Akgündüz, *El-Merğînânî'nin el-Hidâye adlı eserinde istihsan* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).
- 7) Bekir Özüdoğru, *İbnü'l-Hümâm'ın Fethu'l-Kadîr'de Hadis Usûlü Meselelerine Yaklaşımı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).
- 8) Mahmud Esad Erkaya, *Hanefî Fakihlerin Muhaddisler Tarafından Zayıf Hükmü Verilen Hadisleri Kullanma Nedenleri (El-Hidaye Örneği)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009).
- 9) Munafis Hodza, *Hanefî Kılâsiklerinden el-Hidâye'deki Külli Kaideler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).
- 10) Ravza Cihan, *İbnü'l-Hümâm'ın Fethu'l-Kadîr Adlı Eserinin Metot ve Muhteva Açısından İncelenmesi (Kitâbü'n-Nikâh Örneği)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

11) Ahmet Selman Baktı, *Hanefilerde Kıyas Uygulamaları: Merğınani'nin el-Hidaye Adlı Eseri Çerçevesinde* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

12) Fatma Betül Altıntaş, *Hanefi ve Şâfiî Fıkıh Kitaplarındaki Za'fı Şiddetli Rivayetler (el-Hidâye ve Eş-Şerhu'l-Kebîr Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

13) Muhammed Köksal Avcı, *Hidâye'de İcmaî Hükümler* (Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

14) Ayhan Şen, *et-Tenbîh alâ müşkilâtı'l- Hidâye Adlı Eser Çerçevesinde Hanefî Fıkıhında el-Hidâye Metnine Yönelik Eleştiriler* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

15) Najip Muhsin Shakir, *Sadru's-Şeri'a es-Sani'nin en-Nukaye Adlı Eserinin Tahkiki* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

16) Muhammed Özmen, Kızıl Molla (Abdurrahman b. Ali el-Amasî) ö. 983 / 1575'nin İbn Kemal'in Hidâye Şerhi Üzerine (Mesh 'ale'l-Huffeyn Meselesi Bağlamında) İtirazları (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

17) Esmatullah Awliaqul, *Muamelat Konularında Örfe Dair Hükümler, el - Hidâye Örneği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

18) Halil Eker, (Şeyhu'l-İslam Burhânüddin Ebü'l-Hasen Ali b.) Ebû Bekir el-Merginânî'nin *el-Hidâye* İsimli Eserindeki İbadetler Bahsinde Geçen İmam Şâfiî'ye Ait Görüşlerin Tespit ve Tahkiki (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

19) Eser Aksu, *Merginânî'nin Hidâye Adlı Eserindeki Tercihleri ve Bu Tercihlerin Muhtasar Geleneğine Etkisi (Kitâbu't-Tahâre Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

20) Emrah Demirtaş, *Merğınânî'nin el-Hidâye Adlı Eserinin Hadd ve Kısas Bölümlerinde İmam Şâfiî'ye İsnad Edilen Görüşlerin Tespiti* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

21) Mohammed I.H. Alshaikh, *Musannifek'in (v. 875/1470) Şerhü'l-Hidâye Adlı Eserinin Kitâbu't-tahâre ve Kitâbu'l-hukuk ve Kitâbu'l-istihkâk Adlı Bölümlerinin Tahkiki ve Değerlendirilmesi* (Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

22) Osman Matpan, *Merginânî'nin "El-Hidâye" Adlı Eserinin İbadetler Bölümünde İmam Şâfiî'ye Nisbet Edilen Görüşlerin Tespit ve Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

23) Ahmed Mustafa Hasan Abed, *es-Siğnâkî'nin en-Nihaye fî şerhi'l-Hidâye (Zekât ve Oruç Bölümü) Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

24) Nafiye Kılınç, *el-Hidâye Bağlamında Merğınânî'nin Hadisleri Kullanma Yöntemi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

25) Hüsamettin Ecer, *Merğınânî'nin el-Hidâye Adlı Eserinde Muamelatla İlgili İmam Şa-fî'ye Nispet Ettiği Görüşlerin Şafîî Kaynaklarla Karşılaştırılması* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

26) Samer Riha, *el-Kavâid ve'd-Davâbit el-Fıkhiyye fî'l-buyû' min Kitâbi'l- Hidâye li'l-Merginânî* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

27) Nevzat Bakırcı, *Merginânî'nin el-Hidâyesi'nin İbadetler ve Nikâh Bölümlerinde İma-meyn'in İmam A'zam Ebû Hanîfe'ye Karşı Birleştiği Görüşler* (Bartın: Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

28) Selman Gündüz, *İbnü'l-Hümâm'ın Mezhebe Muhâlif Görüşleri ve Tercihleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

29) Harun Zorlu, *Süleyman Sırrı Efendi'nin (Ermenekli) Fıkha Dair Eserlerinin Tahlili: İba-det Bahisleri Bağlamında* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

30) Muammer Gildiroğlu, *Burhâneddîn el-Merğınânî'nin "Kitâb fî'l-Ferâiz" Adlı Eserinin Tahkik, Tercüme ve Değerlendirilmesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ensti-tüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

31) Md Toha, *Merginânî'nin el-Hidâye Adlı Eserinin Kitâbü'l-Bey' ve İlgili Bölümlerinde Kavâid ve Davâbitin Kullanımı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

32) Erkan Özmentar, *el-Hidâye'nin İbadetlerle İlgili Konularında İmam Mâlik'e Nispet Edilen Görüşler* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bi-limler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

33) Muhammet Demirtaş, *Burhâneddîn el-Merğınânî'nin el-Hidâye İsimli Eserindeki Zâhirî'r-rivâye Nakillerinin Tespit ve Tashihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bi-limler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

34) Kevser Kırmızıçiçek, *Merğınânî'nin "el-Hidâye" Adlı Eserinde Aile Hukuku İle İlgili Hanefî-Şafîî İhtilafları* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yük-sek Lisans Tezi, 2019).

35) Ayşe Öztürk, *Merginânî'nin el-Hidâyesi'nin Temizlik, İbadetler ve Nikâh Bölümlerinde İmâm Muhammed'in Tek Kaldığı Ebû Hanîfe'ye Muhâlif Görüşleri* (Bartın: Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

36) Adılkhān Zhunissoṣ, *Kıvâmüddîn el-İtkânî'nin Gâyetü'l-beyân Adlı Eserinin Metot ve Muhteva Açısından İncelenmesi (Kitâbü's-Salât Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

37) Arafat Kılıçoğlu, *Merginânî'nin el-Hidâye'sinin Tahâret, İbâdât ve Münâkehât Bölümlerinde İmam Ebû Yusuf'un Tek Kaldığı Muhalif Görüşleri* (Bartın: Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

38) Yusuf Kara, *İbn Kemal Paşa'nın el-İslah Adlı Eserinde el-Vikâye'ye Yönelttiği Eleştirilerin Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

39) Esra Yağmur, *Merğînânî'nin el-Hidâye Adlı Eserinde İmâm Mâlik'e Nisbet Edilen Görüşlerin Tahkiki ve Tahlili* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

40) Fatmatuzzahra Kajje, *Ebussuud el-İmadî'nin "Hâşiye alâ Kitâbi'l-Buyû' min el-İnâye" Adlı Eserinin Tahkik ve Tanıtımı* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

41) Murad Khaleel Qader Muhittin, *İbadetlerde Fikhî Kural (Şerhu'l-Hidâye Bağlamında)* (Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

42) İbrahim Hamad Ali, *Hanefî Mezhebinde İhtiyat Konusunun Furû-ı fıkıhta Kullanılışı (Merginânî'nin "el-Hidâye" Adlı Eseri Örneği)* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

43) Erdem Karaaslan, *Ali el-Kârî'nin Fethu Bâbi'l-İnâye Adlı Eserinin Kitâbu'l-Hudûd Bölümünün İncelenmesi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

44) Mustafa Şahin, *el-Hidâye'de Ebû Yûsuf'un Muâmelât Konularında Muhalif Kaldığı Görüşler* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

45) Furkan Kaya, *Netâ'icü'l-efkâr Perspektifinden Merginânî'nin el-Hidâye Eserinin Tahlili (Kitâbu'l-Kerâhiyye Özelinde)* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

46) İbrahim Abdiljabar Abdilrazaq Alhadethi, *Ekmeluddin el-Baberti'nin el-İnâye şerhu'l-Hidâye Adlı Eserinin Kefaletler Bölümündeki Fıkhi Görüşlerinin İncelenmesi* (Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

47) Abdurrahman Gafur, *Hanefî Fakîhi Burhâneddîn Merginânî'nin el-Hidâye Eseri Bağlamında Hadisler Arasındaki Teâruzu Giderme Yöntemleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

48) Atakan Yüksel, *el-Hidâye Eserinde Aile Hukuku ile Alakalı Zikredilen Hadislerin Hanefî Fıkıhı Perspektifinden Analizi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

49) Awad M.S. Abdou, *Tâcüşşerîa Ömer b. Ahmed (Ö. 696 Sonrası)'in Nihâyetü'l-Kifâye li-Dirâyeti'l-Hidâye Adlı El Yazma Eserinin 2. Cilt Bey' ve İkrâh Bölümleri (Tahkik ve Değerlendirme)* (Bartın: Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

50) Oğuzhan Avcı, *Hanefîler ile Şafiîlerin Hüküm Çıkarmada Yararlandıkları Rivayetlerin Mukayesesi (Hidâye-Mühezzeb Özelinde Tahâret Örneği)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

51) Emel Kehriman, *İbadet ve Aile Hukuku Özelinde İmâmeyn'in Ebû Hanîfe'ye Muhalefeti (Muhtasar, Hidâye, Muhtâr ve Mülteka Örneği)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

52) Emine Şahin, *Zenbilli Ali Efendi'nin Hayatı ve Muamelat ile İlgili Görüşleri* (Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

2.2.1.2. Devam Eden Yüksek Lisans Tezleri

1) Abdullah Topal, *Merginânî'nin el-Hidâye Adlı Eserinin Nikâh ve Talak Bölümünde Geçen İmam Şâfi'ye Ait Görüşlerinin Tespit ve Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

2) Murat Sert, *Hanefîlerin Sedd-i Zerâi Anlayışı (Merginânî'nin “el-Hidâye” İsimli Eseri Temelinde Bir İnceleme* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

3) Yunus el Husaini, *Zenbilli Ali Efendi'nin “Muhtârâtü'l-Hidâye” Adlı Yazma Eserinin Tahkiki (Bûyâ' Bahsine Kadar)* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

4) Kadri Kutluay, *Merginânî'nin el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi Adlı Eserinin Muâmelât Bölümünde Geçen İmam Şâfi'ye Ait Görüşlerin Tahkik ve Tahlili* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

5) Ömer Faruk Turgut, *Merginânî'nin el-Hidâye Adlı Eserinde Züfer'e Ait Görüşlerin Tespiti ve Tahlili* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

6) Nurbol Abubakirov, *Sığnâkî'nin “en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye” Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Değerlendirilmesi (Nikah ve Radâ)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

7) İsmail Oğün, *Ebû Yûsuf'un Ceza Hukuku ile İlgili Görüşleri (Merğînânî'nin el-Hidâye Adlı Eseri Bağlamında)* (Batman: Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

8) Hüseyin Turan, *Kemalpaşazâde ve Ebussuûd'un Hâşiye ale'l-Hidâye Adlı Mahtut Eserlerinin Mukayesesi (Bey' Bahsi Özelinde)* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

9) Awad M. S Abdou, *Dirasetu ve Tahkiku Mahtûtati Nihâyeti'l-Kifâye li-dirâyeti'l-Hidâye li-Tâcişşerîa Ömer b. Ahmed el-Mahbûbî* (Bartın: Bartın üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

10) İbrahim Abduljabar Abdulrazaq Alhadethi, *Ekmellüddin el-Bâbertî'nin el-Înâye şerhu'l-Hidâye Adlı Eserinin Kefâle Bölümündeki Görüşlerinin Analizi* (Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

11) Atakan Yüksel, *el-Hidâye Eserinde Aile Hukuku ile Alakalı Zikredilen Hadislerin Hanefî Fıkhu Perspektifinden Analizi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

12) Khalid Mayoof Ali al-Bayati, *Hâşiyetül Habbâzî ala el-Hidâye li-şerhi Bidâyeti'l-mübtedî li-Ömer Bin Muhammed Bin Ömar el-Habbâzî (ö. 961) İkraü'l-Marîd Bölümünden Kitabü'l-Mekatib'e kadar Araştırma ve Tahkik* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

13) Zeynep Dağ, *el-Hidâye ve Mecelle-i Akham-ı Adliyye'ye göre Hanefîlerde Kefâlet Akdi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

14) Fatma Akgüneş, *Hanefî Fıkhu Düşüncesinde Nikâh ve Mülkiyet Teorisi İlişkisi (el-Hidâye ve Bedâiu's-sanâi Özelinde)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi).

2.2.1.3. Arapça Yüksek Lisans Tezleri

Bu başlık altındaki yüksek lisans tezleri Al Manhal Platform ve Al Mandûmah dijital yayın portallarından alınmıştır. *el-Hidâye* ile ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak çalışılan tezleri kapsamaktadır. Aynı eserin farklı bölümleriyle ilgili yapılan çalışmalar alınmayıp sayıları belirtilmekle yetinilmiştir.

1) Muhammed Velîd Sâlihu'l-Kâdî et-Temîmî, *Dirâse ve Tahkîk Kitâbu's-Şehâdât min Fethi'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr li'l-İmâm Muhammed b. Abdulvâhid es-Sivâsî el-Meşhûr bi Kemâlüddîn b. Hümmâm (ö 790-861) ale'l-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî li'l-İmâm Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr el-Merğînânî (ö. 511-593)* (el-Halîl: Câmiatü'l-Halîl, Yüksek Lisans Tezi, 2003).

2) Hâmid Abduh Sa'du'l-Fekî, *Dirâse ve Tahkîk min Evveli Mahtûtati Gâyeti'l-beyân ve nâdirati'l-akrân fî şerhi'l-Hidâye fî'l-Furu' ilâ Nihâyeti Bâbi'l-Encâs ve Tethîrîhâ li'l-İmâm Emir Kâtib b. Emir Gâzî el-Farâbî el-Hanefî (ö. 758)* (Tanta: Câmiatü'l-Ezher, Yüksek Lisans Tezi,

2007). Bununla birlikte *Gâyeti'l-beyân ve nâdirati'l-akrân* (*Gâyetü'l-beyân ve nâdirati'z-zâman fî âhiri'l-evân*)'la ilgili yirmi sekiz adet kadar yüksek lisans tezi yazılmıştır.

3) Yusuf Ukab Yusuf Tayyâr, *et-Tahrîcu'l-Usûliyyi li-Fıkhî'l-İmâmî Ebi'l-Hasen el-Merğînânî fî Kitâbihi'l-Hidâye Kısmü'l-İbâdât* (Tikrit: Câmîatü Tikrit, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

4) Şeyh Üsâme Muhammed, *ed-Davâbitü'l-Fıkhîyye li-Ahkâmî Fıkhî'l-Üsra min Kitâbi'l-Hidâye li'l-İmâmî'l-Merğînânî* (Mekke: Câmîatü Ümmü'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

5) Kuteybe Alâu Tevfîk ed-Dûrî, *et-Tenbîh alâ Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye vel-Hulâsa li-Kâdî'l-Kudât Alâeddin Ali b. Osmân b. İbrâhim el-Mardînî el-Mısırî eş-Şehîr bi İbnî't-Türkmânî* (ö. 683-750): *Dirâse ve Tahkîk* (Ummân: Câmîatü'l-Ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

6) Muhammed Hasan Ahmed er-Ravâşide, *Kitâbu'l-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye li'l-İmâm Ebî Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî eş-Şehîr bi Nâsiri'l-İslâm er-Râmefevî* (ö 855) *min Kitâbi's-Sarf ilâ Bâbi't-Tahkîm: Dirâse ve Tahkîk* (Ummân: Câmîatü'l-Ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2015). Bununla birlikte *el-Binâye*'yle ilgili beş adet kadar yüksek lisans tezi yazılmıştır.

7) İrşâk Yunus Abdulcelîl Muslih, *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye li'l-İmâm Hüsameddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc es-Sıgnakî* (ö. 711/1311) *min Evveli Bâbi'l-İtikâf ilâ Âhiri Kitâbi'l-Hac: Dirâse ve Tahkîk* (Ummân: Câmîatü'l-Ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

8) Râviye binti Sâlih b. Râşid el-Tüveycirî, *Mi'râcü'd-dirâye şerhu'l-Hidâye min Bidâyeti Bâbi't-Tahkîk hattâ Nihâyeti Kitâbi'l-Kefâle li'l-İmâm Kıvâmuddîn Muhammed b. Muhammed el-Kâkî el-Hanefî* (ö.749): *Dirâse ve Tahkîk* (Kasîm: Câmîatü'l-Kasîm, Yüksek Lisans Tezi, 2016). Bununla birlikte *Mi'râcü'd-dirâye*'yle ilgili dört adet kadar yüksek lisans tezi yazılmıştır.

2.2.1.4. Doktora Tezleri

1) Mehmet Demir, *Devletoğlu Yusuf, Vikâye Tercümesi Metin Dil İncelemesi* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999).

2) Bilal Aktan, *Devletoğlu Yusuf'un Vikâye Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002).

3) Şule Yüksel Uysal, *İbnü'l-Hümâm'ın Hadis İlmindeki Yeri ve Fethu'l-Kadîr'de İzlediği Hadis Metodolojisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010).

4) Yusuf Acar, *Abdulkâdir Kuraşî (775/1373)'nin Hadis İlmindeki Yeri ve el-İnâye bi ma'rifeti ehâdîsi'l-Hidâye Adlı Eseri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011).

5) Ömer Faruk Atan, *Burhânü’ş-Şerî’a’nın Vikâyetü’r-rivâye fî mesâilî’l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

6) Zaher Alqudah, *es-Siğnâki’nin “en-Nihâye fî şerhi’l-Hidâye” Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Değerlendirilmesi: Taharet ve Namaz* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

7) Fatih Karataş, *Bâbertî’nin el-Înâye Adlı Eserinde Fıkıh Usûlü Tatbiki* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017).

8) Süleyman Taş, *Taşköprizâde Kemaleddin Efendi’nin “Uddetü ashâbi’l-Bidâye ve’n-Nihâye” Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

9) Ensar Aslan, *Osmanlı Âlimlerinden Alâeddin Esved’in “el-Înâye fî şerhi’l-Vikâye” Adlı Eseri Çerçevesinde Fıkıh İlmindeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

10) Hamza Arslan, *Hanefî Fıkıhında Şerh Geleneği (el-hidâye şerhleri örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

11) Mokhles Othman Ahmed, *Ekmelüddîn el-Bâbertî’nin el-Înâye Adlı Eserinde Fıkıhî Ka-ideler ve Güncel Meselelere Etkisi* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

12) Shakhawan Shaban Mohammed, *Habbâzî’nin “Şerhu’l-Hidâye” Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

2.2.1.5. Devam Eden Doktora Tezleri

1) Ahmet Ali Balcı, *Ebüssuûd Efendi’nin Hukukçuluğu: Hidâye Hâşiyeleri Bağlamında* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi).

2) Hasan Selek, *Osmanlı Dönemi Hidâye Literatürü ve Kemalpaşazâde’nin Hidâye Hâşiyesi* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi).

3) Kamile Söyler, *Habbâzî’nin Şerhu’l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili (Kitabü’ş-Şirketten Sonuna Kadar)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi).

4) Ahmet Dönmez, *Merginânî’nin el-Hidâye’sinde Ahkâm Ayetlerinin Yorumu* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi).

5) Daniyar Issabekov, *el-Hidâye Üzerine İki Orta Asya Şerhinin Karşılaştırmalı Analizi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi).

6) Omar Kara, *Bedreddin el-Aynî’nin el-Binâye şerhu’l-Hidâye İsimli Eserindeki Fıkhi Yöntemi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi).

2.2.1.6. Arapça Doktora Tezleri

Buradaki doktora tezleri Al Manhal Platform ve Al Mandûmah dijital yayın portallarından alınmıştır. *el-Hidâye* ile ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak çalışılan tezleri kapsamaktadır. Aynı eserin farklı bölümleri üzerine yapılan çalışmalar alınmayıp sayıları belirtilmekle yetinilmiştir.

1) Şah Ubeydullah bin Saydan, *el-İmâmu'z-Zeylâi ve Menhecühû fî Nasbi'r-râye li-ehâdîsi'l-Hidâye* (Tunus: Câmiatü'z-Zeytûne, Doktora Tezi, 1992).

2) Sefa Abdurrahman Hasan Hıbk el-Meydânî, *Şerhu'l-Vikâye el-Müsemâmâ bi Halli'l-mevâdi'l-muğlaka min Vikâyeti'r-Rivâye fî mesâli'l-Hidâye: el-Cüz'ü'l-Evvel, Te'lîf Sadruşşerîa Abdullah b. Mesûd el-Mahbûbî* (ö. 747) min Evveli Kitâbi'l-İmân ilâ Âhiri Kitâbi'l-Mudârebe: *Dirâse ve Tahkîk* (Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, Doktora Tezi, 2002).

3) Ahmed Mahmud eş-Şühâde, *Vikâyetü'r-Rivâye fî mesâli'l-Hidâye li-Tâcişşeria Mahmud b. Abdullah b. İbrâhim el-Mahbûbî el-Hanefî* (ö. 673) min Evveli'l-Kitâbi ilâ Âhirihi: *Dirâse ve Tahkîk ve Ta'lik* (Umdurman: Câmiatü Umdurman el-İslâmiyye, Doktora Tezi, 2007).

4) Thair (Sair) Hamîd Tuma Habîb el-Samaraî, *et-Tenbîh alâ tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye ve'l-hulâsa li'l-İmâm Alâuddîn b. Osmân b. İbrâhim el-Mardînî el-Marûf bi İbni't-Türkmânî* (*Dirâse ve Tahkîk*) (Ummân: Câmiatü'l-Ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, Doktora Tezi, 2013).

5) Ahmed Huseyn Abdurrahman Vehdân, *Kitâbu'l-Binâye Şerhu'l-Hidâye min Bâbi'l-İcârât li'l-İmâm Bedruddîn el-Aynî: Dirâse ve Tahkîk* (Ummân: Câmiatü'l-Ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, Doktora Tezi, 2014). Bununla birlikte *el-Binâye*'yle ilgili yirmi üç adet kadar doktora tezi yazılmıştır.

6) İsmail Abdurrahman Necmüddîn Sadîk el-Kûrânî, *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye li'l-İmâm Hüsameddîn Huseyn b. Ali b. Haccâc es-Sîgnakî* (ö. 711/1311): *Dirâse ve Tahkîk* (Ummân: Câmiatü'l-Ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, Doktora Tezi, 2014). Bununla birlikte *en-Nihâye*'yle ilgili on adet kadar doktora tezi yazılmıştır.

2.2.2. Makaleler

Bu bölümde Türkçe ve Arapça makaleler ayrı başlıklar altında kronolojik olarak sıralanmıştır.

2.2.2.1. Türkçe Makaleler

1) Hüseyin Kayapınar, “Merğınani ve Eseri Hidâye”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]* 22/2 (1986), 26-41.

2) Rahmi Yaran, “Hidaye Tercümelere”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16-17 (1998-1999), 173-193.

3) Murtaza Köse, “Ferganalı Bir Hukukçu Merginani ve Hidâye Adlı Eseri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 8/17 (Şubat 2001), 345-363.

- 4) Said Nuri Akgündüz, “Hanefî Fırûunda İstihsan el-Hidâye Örneği”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (Ocak 2002), 29-57.
- 5) Ya'kov Meron, “Merginânî, Metodu ve Hukukçuluğu”, çev. M. Fatih Turan, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (Eylül 2005), 223-230.
- 6) Ömer Faruk Habergetiren, “İlk Mufasssal Hidâye Şârihi: Ebu'l-Abbâs es-Serûcî (637-710/1239-1310) Hayatı Ve Eserleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/26 (Aralık 2011), 101-116.
- 7) Yusuf Acar, “Hanefi Fıkıh Kitaplarındaki Bazı Rivayetlerin Hadis Açısından Problemleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/31 (Ağustos 2011), 219-248.
- 8) Ayhan Şen, “et-Tenbîh âlâ müşkilatı'l-Hidâye Adlı Eser Çerçevesinde Hanefî Fıkıhında el-Hidâye Metnine Yönelik Eleştirile İlgili Genel Bir Değerlendirme”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (Aralık 2013), 169-193.
- 9) Fatma Betül Altıntaş, “Zayıf Hadisle Amel mi, Zayıf Hadise Uygun Hüküm Vermek mi? Hanefîlerin İhticaca Elverişsiz Rivayetlere Yaklaşımları (el-Hidâye Örneği)”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı* IV (Mayıs 2013), 999-1007.
- 10) Murat Şimşek, “Bir Hanefi Klasığı: Merginânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (Mayıs 2014), 279-321.
- 11) Mehmet Akif Gözitok, “Deli Birâder Gazâlî ve Miftâhu'l-Hidâye isimli Eseri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 52 (Eylül 2014), 105-139.
- 12) Beyan Mahmud Sa'de, “el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye”, *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (Haziran 2015), 327-354.
- 13) Mahmud Esad Erkaya, “Hanefî Fakihlerin Zayıf Hadisle Hüküm Verme Gerekçeleri (el-Hidâye Örneği)”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/1 (Haziran 2015), 165-170.
- 14) Bekir Karadağ, “Bedruddin Aynî'nin 'el-Binâye şerhu'l-Hidâye' Adlı Eserinde Hadisle İstidlâl Metodu”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (Nisan 2016), 201-224.
- 15) Osman Nedim Yektar, “Aynî'nin Hadîs Alanında Merğinânî'ye Yönelik Bazı Eleştirileri -el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye Bağlamında”, *İslâmî Araştırmalar* 27/1 (2016), 90-102.
- 16) Ömer Faruk Atan, “Hicrî VII. Yüzyıl Hanefî Fakihlerinden Burhânüşşerîa'nın Vikâye Adlı Eseri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (Ağustos 2016), 125-153.
- 17) Ömer Faruk Atan, “Hanefî Literatüründe Muhtasarlar ve Metinler”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2016), 65-81.

18) Muhittin Özdemir, “Bir Mezhebe Ait Fürû Fıkıh Eserinin Diğer Mezhepleri Temsil Problemi: el-Hidâye'nin Kitâbu'l-Büyû' Örneği”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 47 (2017), 119-151.

19) Muhammed Hüsnü Çiftçi, “Merğînânî'nin el-Hidâye Adlı Eserinde İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye Nisbet Ettiği Bazı Görüşlerin Tahlili”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30 (2017), 551-585.

20) Abdullah Kahraman, “Bir İslam Hukukçusu Olarak Ekmelüddin el-Bâbertî”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 1/2 (Aralık 2017), 1-20.

21) Nevzat Bakırcı, “İmâmeyn'in İbadet ve Nikâh Konularında Müftâ bih Kabul Edilen Görüşlerine el-Hidâye Özelinde Mukayeseli Olarak Genel Bir Bakış”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2018) 25-37.

22) Orazsahet Orazov, “Vikâyetü'r-Rivâye fî-mesâilî'l-Hidâye Adlı Eserin Müellifi-nin İsim Ve Lakabının Tespiti”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (Nisan 2018), 685-695.

23) Halis Demir, “Hanefî Mezhebi Şerh Edebiyatı”, *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 10 (Aralık 2019), 169-247.

24) Kemal Yıldız-Adilkhan Zhunıssov, “Kıvâmüddîn el-İtkânî'nin Gâyetü'l-beyân Adlı el-Hidâye Şerhinde Takip Ettiği Metot (Kitâbü's-Salât Örneği)”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 3/2 (Aralık 2019), 41-78.

25) Fatma Betül Altıntaş, “Hanefî ve Şâfiî Fıkıh Kitaplarında Geçen Delil Olmaya Elverişsiz Rivayetler el-Hidâye ve eş-Şerhu'l-Kebîr Örneği”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (Kasım 2019), 239-276.

26) Hasan Kayapınar, “Ali el-Kârî'nin el-Hidâye'de İstidlal Edilen Hadislere Yönelik Eleştirileri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (Aralık 2019), 730-743.

27) Erkan Özmantar, “Merğînânî'nin el-Hidâye'sinde İhram Konusunda İmam Mâlik'e Nisbet Edilen Görüşlerin Tespit ve Tahkîkî”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 6/40 (Ağustos 2019), 597-611.

28) Orazsahet Orazov, “Vikâyetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye Bağlamında Oluşan Fıkıh Edebiyatı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (Haziran 2020), 81-122.

29) Süleyman Taş, “Taşköprizâde Kemaleddin Efendi Ve 'Udde Kitabı”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Eylül 2020), 1-18.

30) Harun Zorlu, “Son Hidâye Şerhi Sırrı Efendi'nin İzâhu'l-Hidâye isimli Eseri”, *İslam Tetkikleri Dergisi* 11/1 (Mart 2021), 139-166.

31) Bekir Karadağ, “Ebu'l-Abbâs es-Serûcî ve'l-Gâye fî şerhi'l-Hidâye Adlı Eseri”, *Sırat* 2/2 (Kasım 2021), 197-225.

32) Muhammed Hüsni Çiftçi, "İbn Ebü'l-İzz, et-Tenbîh alâ müşkilâtî'l-Hidâye, thk. Abdulhakîm b. Muhammed Şâkir, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003, 5 cilt", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 37 (Nisan 2021), 443-445.

33) İbrahim Tüfekçi, "İçtihatı Tutarlılık Prensibinin Fürû-ı Fıkha Yansımaları (Kitâbü'l büyü Ekseninde el-Hidâye Örneği)", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2021), 733-761.

34) Abdullah Bardakçı, "Osman Bayder. el-Hidâye: Bir Fıkıh Metninin Hanefî Gele- neğe Etkisi. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2020, 195 sayfa", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 60/60 (Haziran 2021), 235-239.

35) Abdul Naser Serajı, "Rahim Hâce'nin Nazmu'l-Muhtasaru't-Türkî Adlı Eseri Üzerine", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (Ağustos 2022), 295-305.

36) Zeki Koçak, "Fıkıh Metinlerini Doğru Anlamanın ve Metin İnşâ Etmenin Bazı Engelleri ve Bunları Aşmada el-Hidâye'nin Örnekliliği", *Current Perspectives in Social Sciences* 26/2 (Haziran 2022), 192-207.

37) Aitmat Kariev, "An Influence of Burkhanuddin Marghani's work titled «al-Hidaya» on the general jurisprudence system", *Имом Бухорий сабоқлари журнали* 2 (2022), 39-40.

38) Emrah Demirtaş, "Merğînânî'nin el-Hidâye Adlı Eserinin Kısas Bölümünde İmâm Şâfi'ye İsnad Edilen Görüşlerin Tespiti", *Antakiyat: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2023), 230-242.

39) Aitmat Kariev, "The Islamic Judicial System As a Moslem's Problem Solving Institution of The Modern Islamic Law (In The Case of The Adab Al-Qadi of "al-Hidaya" And 'al-Nihaya")", *MANAS Din Bilimleri Dergisi* 2/2 (2023), 78-83.

40) Hamza Arslan, "el-Hidâye'deki Bazı Hataların Şerhler Üzerinden Tespiti", *Tokat İlmîyat Dergisi* 11/1 (Haziran 2023), 195-220.

41) Esra Yağmur, "El-Hidâye'nin Muamelat Bölümünde İmâm Mâlik'e Nisbet Edilen Görüşlerinin Tespiti ve Tahlili", *GAB Akademi* 4/1 (Haziran 2024), 11-24.

42) Emine Nurefşan Dinç, "Şehit Kavramının Kapsamına Dair Bir Tartışma: Muh- yiddîn el-Acemî'nin Risâle fî bâbi'ş-şehîd min şerhi'l-Vikâye'si, Hüsâm Çelebi'nin Cevâb-ı Hüsâm Çelebi fî bâbi'ş-şehîd'i ve Risâle fî bâbi'ş-şehîd isimli Müellifi Meçhul Bir Eser (Tahkik ve Muhteva Tanıtımı)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 43 (Haziran 2024), 211-268.

2.2.2.2. Arapça Makaleler

Bu başlık altındaki Arapça makaleler Al Manhal Platform ve Iraqi Academic Sci- entific Journals (Irak Akademik Bilimsel Dergileri) dijital yayın portallarından

alınmıştır. Aynı eserin farklı bölümleri ile ilgili yapılan diğer çalışmalar alınmayarak sadece sayıları belirtilmiştir.

1) Muhammed Yas Kıdır, “Delâletü'l-Efâl fî Kitâbi'l-Binâye şerhu'l-Hidâye li'l-Aynî (ö. 855)”, *Mecelletü Câmîati'l-Enbâr li'l-Lüğât ve'l-Edâb* 20 (2015), 167-195. Bununla birlikte *el-Binâye* ile ilgili dört adet kadar makale yazılmıştır.

2) Kavla Hamad Halaf el-Zâidi, “el-Gâye bi Tertîb ve Tehzîb Kitâbu'l-Hidâye Kîtabu'l-Hac”, *Mecelletü Ulûmi'l-İslâmiyye* 1/17 (2017), 255-279.

3) Ahmed Kerim Muhammed, “Akdu's-Semîn fî Tercemeti Sâhibi'l-Hidâye Burhanneddin”, *Mecelletü Külliyyeti'l-İmami'l-Azam* 28 (2019), 227-258.

4) Ala Abdul Saleh el-Hayâni, “Kitâbu'l-Vasâyâ mine'l-İnâyeti bi marifeti ehâdisi'l-Hidâye Muhyiddîn Abdulkâdir b. Muhammed el-Kureşî (ö. 775) Dirâse ve Tahkîk”, *Mecelletü'l-Câmîati'l-İrâkiyye* 43/1 (2019) 84-111. Bununla birlikte *el-İnâye bi marifeti ehâdisi'l-Hidâye* hakkında altı adet kadar makale yazılmıştır.

5) Câbir Muhammed Câbir, “Nihâhetü'l-Kifâye fî dirâyeti'l-Hidâye li Tâcişşerîa Ömer b. Ahmed b. Ubeydullâh el-Mahbûbî (Bâbu Haddî's-Şurb)”, *Mecelletü'l-Ulûmi'l-İslâmiyye* 3/28 (2021), 375-394.

6) İsmail Hamad Dahmus - Emcad Murakeb Davud, “Kitâbu's-Siyer min Kitâbi'r-Riâye fi tecrîdi mesâili'l-Hidâye Telifu'l-Allâme Ebi'l-Muleyh (ö. 774) min Evveli Kitâbi's-Seyri ilâ Âhiri Fasli'l-Emân Dirâse ve Tahkîk”, *Mecelletü Câmîati'l-Enbâr li'l-Ulûmi'l-İslâmiyye* 12/49 (2021), 271-306. Bununla birlikte *er-Riâye fi tecrîdi mesâili'l-Hidâye* ile ilgili on üç adet kadar makale yazılmıştır.

7) Ahmed Sâkir Mahmûd, “el-Mesâilu'l-Fıkhiyyeti'l-Mebniyye ale'l-İhtiyât fî Kitâbi'l-İnâye şerhi'l-Hidâye Kitâbu'l-Hac Enmuzec”, *Mecelletü'l-Yermûk* 18/5 (2022), 725-764. Bununla birlikte Bâbertî'nin *el-İnâye*'si ile ilgili üç adet kadar makale yazılmıştır.

8) Yasin Hudair Abbas, “Şerhu Musannifek li-Vikâyeti'r-Rivâye fî mesâili'l-Hidâye li-Alaeddîn Alî b. Muhammed b. Mesûd eş-Şahrûdî el-Bistâmî el-Marûf bi Musannifek (ö. 875) min Fasli fi'l-Âbâr ilâ Bâbi Teyemmüm”, *Mecelletü'l-Ulûmi'l-İslâmiyye* 1/31 (2022) 285-330.

9) İman Salim İbrâhim - Muhammed Emin Halaf el-Kâisi, “Şerhu Vikâyeti'r-Rivâye fî mesâili'l-Hidâye li Muhammed b. Mustafa Muslihiddîn el-Koçevî eş-Şehir bi Şeyh-zâde (ö. 901) min Kavlihî ve lâ Yüçber Veliyyu Bâliğa ev Bikrin ilâ Kavlihî sümme indenâ Küllü Veliyyin felehu Velâyetü'l-İcbâr (Dirâse ve Tahkîk)”, *Mecelletü'l-Ulûmi'l-İslâmiyye* 13/4 (2022), 172-185.

10) Şâmil Abdul Muhammed, “Şerhu'l-Hidâye li'l-İmâmî'l-Habbâzî (ö. 691-629) min evveli Kitâbi's-Şeriketi ilâ Kitâbi'l-Vakf Dirase ve Tahkîk”, *Dirâsâtü İslâmiyye Muâsıra* 37/37 (2023), 481-514.

11) Aşvak Said Rudanî, “Guslü’l-Hayzi min hilâli Kitâbi Şerhi İbni Kemal Paşa alâ Evveli’l-Hidâye (Dirâse ve Tahkîk)”, *Mecelletü’t-Türâsi’l-İlmiyyi’l-Arabî* 20/1 (2023), 15-36.

12) Dahya Ahmed Muhammed Kudaib - Abdullatif Mahmûd el-Câbir, “Hâşiye alâ Şerhi Vikâyetir-rivâye fî mesâili’l-Hidâye (Bâbu Müstehbâtü’l-Vudû) li-Ahmed b. Yahyâ Hafîd Saduddîn et-Taftâzânî (ö. 916) (Dirâse ve Tahkîk).” *Mecelletü Câmiâtî Tirkît li’l-Ülûmi’l-İnsâniyye* 30/2 (2023), 24-38. Bununla birlikte Taftâzânî’nin hâşiyesiyle alakalı dört adet makale yazılmıştır.

Bu makaleler dışında *Nasbu’r-râye* ve *Mî’râcu’d-Dirâye* ile alakalı makaleler de yazılmıştır. *el-Hidâye* ile alakalı Türkiye dışında yazılan Arapça makalelerin çoğunlukla do-
laylı olarak, şerh vb. çalışmalar üzerine yapıldığı görülmüştür.

2.2.3. Bildiriler

1) Fatma Betül Altıntaş, “Zayıf Hadisle Amel mi, Zayıf Hadise Uygun Hüküm Ver-
mek mi? Hanefilerin İhticaca Elverişsiz Rivayetlere Yaklaşımları (*el-Hidâye* Örneği)”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV*, ed. Ümit Güneş (İstanbul: İlmî Etüdler Derneği, 2013), 4/999-1007.

2) Zeki Koçak, “Ekmelüddin Baberti’nin Hidâye Şerhi İnâye’deki Usulü Fıkıh Tat-
biki”, *Ekmelüddîn Bâbertî’yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu*, ed. Selçuk Coş-
kun (Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2014), 415-428.

3) Yunus Vehbi Yavuz, “Ekmeleddin Bâbertî’nin “el-İnâye ale’l-Hidâye” Adlı
Eseri”, *Ekmelüddîn Bâbertî’yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu*, ed. Selçuk
Coşkun (Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2014), 463-494.

4) Ömer Yılmaz, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Fıkıh Kitaplarının Mezhep
Tasavvuruna Katkıları Merginânî’nin Hidâye’si Örneği”, *1. International Academic Rese-
arch Congress*, ed. Onur Köksal vd. (Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2016), 392.

5) Mehmet Selim Aslan, “el-Binâye fî şerhi’l-Hidâye Adlı Kitabı Çerçevesinde Bed-
reddin el-Aynî’nin (ö. 855/1451) Fıkıhçılığı”, *Gaziantep’te Dini Hayat*, ed. Erol Erkan vd.
(Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 541-561.

6) Aıtmat Kariev, “Burhaneddin el-Merginânî’nin ‘el-Hidâye’ isimli Eseri ve
Hukuk İlmindeki Yeri”, *Uluslararası Sempozyum Orta Asya Alimlerinin İslam Medeniyetine
Katkıları*, ed. Muhittin Düzenli vd. (Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Ya-
yınları, 2019), 629-638.

7) Adem Çiftçi, “Şerhu’l-Hidâye Üzerine Ya’kub b. İdrîs’in Hâşiyesi”, *Niğdeli Âlim-
ler Eserler ve Düşünceler*, ed. A. İskender Sarıca vd. (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları,
2022), 101-110.

8) Savaş Kocabaş, “İmam Birgivi’nin ‘İnâye’ Üzerine Yazdığı ‘Ta’likat’ Kitabındaki
Yöntemi ve Fıkhi-Usuli Yaklaşımları”, *Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivi*, ed. Mehmet

Bayyîğit vd. (Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, 2021), 1/105-118.

9) Mehmet Özkan, “Bir Fıkıh Âlimi Olarak İmam Birgivî ve Hidâye Hâşiyesi”, *Yörük Obasından Ödemiş Obasına Birgi*, ed. Turan Gökçe-Özer Küpeli (İzmir: Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayınları, 2019), 385-414.

10) Hasan Selek, “Kemalpaşazâde'nin Hidâye'ye Yönelttiği Eleştiriler”, *Uluslararası Kemalpaşazâde (İbn Kemal) Sempozyumu Bildirileri 2*, ed. Murat Demirkol vd. (Anakara: Fecr Yayınları, 2022), 140-154.

11) Münir Yaşar Kaya, “Hanefî Aslî Kaynaklarının Tashîh ve Tenkîdi Üzerine: Kemâlpaşazâde'nin el-Vikâye'yi Islâhı Hakkında Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Kemalpaşazâde (İbn Kemal) Sempozyumu Bildirileri 2*, ed. Murat Demirkol vd. (Anakara: Fecr Yayınları, 2022), 155-177.

12) Recep Çetintaş, “Serûcî'nin el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye Adlı Eserinin Şerh Geleneğindeki Yeri ve Önemi”, *Uluslararası Selçuklu Anadolu'sunda İlim ve Ulema Sempozyumu*, ed. Seyfullah Kara-Rauf Kahraman Ürkmez (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2024), 209-227.

2.2.4. Ansiklopedi Maddeleri

1) Lévi-Provençal, “Merginânî”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978), 7/762-763.

2) Cengiz Kallek, “el-Hidâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Kasım 2024).

3) Ferhat Koca, “Merginânî, Burhâneddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Kasım 2024).

2.2.5. Hidâye Üzerine Kaleme Alınan Türkçe Eserler

1) Yusuf Acar, *Kuraşî'nin el-İnâye'si ve Hidâye Hadisleri*, (Konya: Konya Kültür AŞ. (Sebat Matbaası), 2011).

2) Mahmut Esad Erkaya, *Hanefî Fakihlerin Zayıf Hadisle Hüküm Verme Gerekçeleri: el-Hidâye Örneği*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2015).

3) Osman Nedim Yektar, *Aynî'nin Hadis Usulünü Ele Alışı: el Binâye fî Şerhi'l-Hidâye Örneğinde*, (İstanbul: Yüzakı Yayıncılık, 2016).

4) Osman Bayder, *el-Hidaye: Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi*, (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2020).

5) Emrah Demirtaş, *Merğînânî'nin el-Hidâye Adlı Eserinde Şâfiî'ye İsnad Ettiği Görüşlerin Tespiti (Hadd ve Kısas Bölümleri Özelinde)*, (Ankara: İksad Yayınevi, 2022).

6) Habibe İpek, “Zarar ve Mukabele bi'z-Zarar Yoktur” Küllî Kaidesi Hanefî Fıkıh Eserleri Bağlamında Bir İnceleme, (Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2023). Bu eserde *Hidâye*'de geçen zararlarla ilgili meseleler incelenmiştir.

7) Osman Matpan, *Mergînânî'nin “el-Hidâye” Adlı Eserinin İbadetler Bölümünde İmam Şâfi'ye Nisbet Edilen Görüşlerin Tespit ve Tahlili*, (Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2023).

8) Kevser Kırmızıçiçek, *Aile Hukuku İle İlgili Haneî-Şâfiî İhtilafları: (Mergînânî'nin “el-Hidâye” Adlı Eseri Örneğinde)*, (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2023).

9) Eser Aksu, *el-Hidâye’de Tercih –Burhâneddin el-Mergînânî’nin Tercihlerinin Haneî Muhtasarlarına Etkisi: Kitâbü’t-Tahâre Örneği-*, (Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2024).

2.2.6. Hidâye’nin Klasik ve Modern Dönem Tercümeleri

1) Kurd Efendi, Mehmed b. Ömer er-Rûmî (ö. 996/1588), *Tercümân-ı Hidâye*.¹²⁰ Yazma nüshasında *Tercümân-ı Bidâye* ismiyle (Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, 00140) kayıtlıdır. Eser; itikad konularıyla birlikte *el-Hidâye* metni ve haşiyelerinden, muteber fıkıh kitaplarından yararlanılarak tercüme edilmiştir; meseleler çoğunlukla *el-Bidâye* tercümesi olduğundan *Tercümân-ı Bidâye* ismi verilmiştir.

2) Süleyman Sırrı’nın (ö.1851-1931) *Îzâhu’l-Hidâye* isimli eseri *el-Hidâye*’nin izahlı tercümesi ve şerhidir. Sadece “Kitâbü’t-Tahâre” kısmı basılmıştır.¹²¹

3) *el-Hidâye*, Gulâm Yahyâ Han, Tâceddin Bengâlî, Mîr Muhammed Hüseyin ve Şeriatullah Senbelî tarafından Farsça’ya (Kalküta 1807, I-IV, Leknev 1874) tercüme edilmiştir.¹²²

4) Ebü’l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *The Hedaya or Guide A Commentary on the Mussulman Laws*, çev. Charles Hamilton (London: Cambridge University Press, 2013). Eser, *Hidâye*’nin Farsça çevirisi esas alınarak İngilizce’ye tercüme edilmiştir. İlk yayın yılı 1791 olan İngilizce tercümenin Arapça metniyle birlikte Londra’da 1870, 1957, 1963’te; Lahor’da 1870’te ve bazı bölümleri çıkarılarak Hollanda Leiden’de 1977’de basılmıştır.¹²³

5) Seyyid Emîr Alî Melîhâbâdî (ö. 1858-1919), *Aynü’l-Hidâye*. Eserin Urduca tercüme ve şerhidir.¹²⁴

¹²⁰ İsmail Paşa, *Hedyyetü’l-ârifin*, 2/259.

¹²¹ Musa Alak, “Süleyman Sırrı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Kasım 2024).

¹²² Kallek, “el-Hidâye”; Şimşek, “Bir Haneî Klasığı: Mergînânî’nin el-Hidâye’si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar”, 318.

¹²³ Kallek, “el-Hidâye”.

¹²⁴ Hasenî, *Nüzhetu’l-havâtır*, 7/1196; Abdulhamit Birışık, “Melîhâbâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Kasım 2024).

6) General N. Gredokov tarafından İngilizce'den Rusça'ya, *Hidâya, Kommentarii musulmaskogo prava (Hidâye, İslâm hukukunun yorumu, Taşkent 1893)* isimyle tercüme ettirilmiştir.¹²⁵

7) Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merginânî, *Hidâye Tercemesi*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Şelale Yayınları, 1982).

8) Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merginânî, *el-Hidâye Tercemesi: İslâm Fıkından Tahkikli ve Tahricli*, çev. Ahmed Meylânî (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986).

9) Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merginânî, *el-Hidâye Tercümesi*, çev. Hüsamettin Vanlıoğlu – Abdullah Hiçdönmez vd. (İstanbul: Ya-sin Yayınevi, 2014).

2.3. Modern Literatürün İstatistiksel ve İçeriksel Değerlendirmesi

el-Hidâye üzerine modern dönemde yapılan akademik çalışmalar, türlerine, yıllara, konulara ve coğrafi dağılımlarına göre yüzeysel olarak analiz edilmiştir. Fıkıh literatürünün temel eserlerinden biri olan *el-Hidâye*, akademik çevrelerde giderek artan bir ilgiyle ele alınmış, yüksek lisans ve doktora tezlerinden akademik makalelere, bildirilerden ansiklopedi maddelerine kadar çeşitli türlerde çalışmalar üretilmiştir.

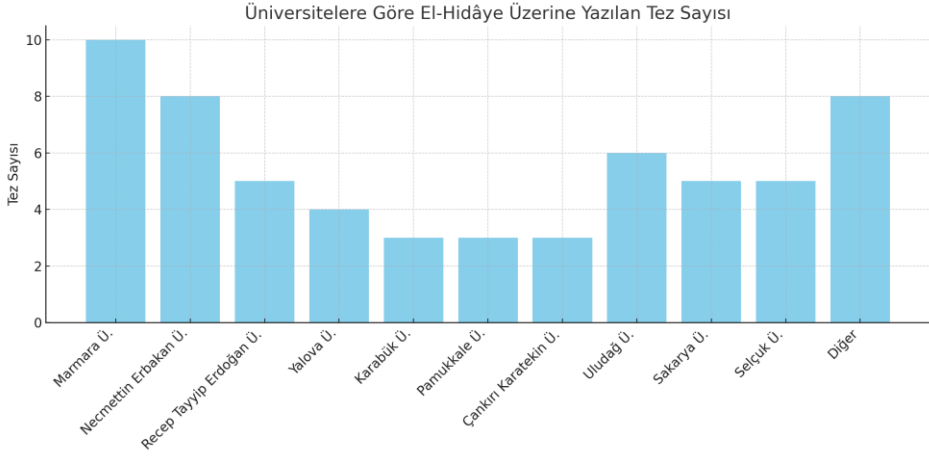
a. Sayısal Dağılım: Çalışmamızda ulaşılan verilere göre, *el-Hidâye* üzerine yapılan akademik çalışmaların sayısal dağılımı şu şekilde tespit edilmiştir:

- **Yüksek Lisans Tezleri:** 80'den fazla
- **Doktora Tezleri:** 40'tan fazla
- **Akademik Makaleler:** 70'ten fazla
- **Bildiriler:** 12
- **Ansiklopedi Maddeleri:** 3
- **Türkçe Kitap:** 9
- **Türkçe/Klasik Tercümeler:** 9

Bu veriler, özellikle son 25 yılda *el-Hidâye*'ye yönelik akademik ilginin belirgin şekilde arttığını göstermektedir. Çalışmaların büyük bir kısmı, eserle ilgili farklı metodolojik ve içeriksel yönleri ele alarak geniş bir perspektif sunmaktadır.

b. Coğrafi Dağılım: Tezler özellikle şu üniversitelerde yoğunlaşmaktadır:

¹²⁵ İsmail Türkoğlu, "Rusya (Rusya'da İslâm Araştırmaları)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Kasım 2024); Şimşek, "Bir Hanefî Klasiği: Merginânî'nin *el-Hidâye*'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", 318.

- **Türkiye:** Marmara, Necmettin Erbakan, Recep Tayyip Erdoğan, Yalova, Karabük, Pamukkale, Çankırı Karatekin, Uludağ, Sakarya, Selçuk üniversiteleri.
- **Arap Dünyası:** el-Halîl Üniversitesi (Filistin), Irak'taki üniversiteler (Al Manhal ve Al Mandûmah platformlarında).

Bu dağılım, *el-Hidâye* üzerine yapılan akademik çalışmaların bölgesel olarak belirli üniversiteler etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Özellikle Türkiye ve Irak merkezli üniversitelerde, eser üzerine yapılan incelemeler önemli bir yer tutmaktadır.

c. Konulara Göre Dağılım: İçeriksel olarak yapılan çalışmalar şu başlıklarda yoğunlaşmaktadır:

- *el-Hidâye* Şerhleri ve Hâşiyeleri Üzerine Analizler: *el-Binâye*, *el-Înâye*, *el-Vikâye* şerhleri üzerine yapılan değerlendirmeler.
- Fıkıh Meselelerine Yönelik Analitik İncelemeler: Kefâlet akdi, nikâh-mülkiyet ilişkisi, zayıf hadislerle hüküm verme.
- Metodolojik ve Rivayet Eleştirileri: Şâfiî ve Mâlîkî görüşlerine yönelik isnat analizleri, delil istidlali yöntemleri.
- Hadis Tahkikleri Analizleri: Özellikle Irak merkezli çalışmaların bir kısmı hadislerin tahkikine odaklanmaktadır.

Bu başlıklar, *el-Hidâye*'nin çeşitli yönleriyle ele alındığını göstermektedir. Eserin sadece şerh ve hâşiye boyutuyla değil, aynı zamanda fikhî ve metodolojik açılarından da incelendiği anlaşılmaktadır.

el-Hidâye üzerine yapılan akademik çalışmaların artmasına rağmen, bazı alanlarda eksiklikler dikkat çekmektedir:

- **Doktora Tezlerinin Azlığı:** Türkiye’de yapılan doktora tezlerinin sayısı halen sınırlıdır. Bu durum, *el-Hidâye*’nin daha derinlikli çalışmalara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.
- **Tercüme Sorunları:** Bazı çevirilerde kullanılan ağır ve teknik dil, eserin anlam yönünden erişilebilirliğini kısıtlamaktadır.
- **Bütüncül Metodolojik İncelemelerin Eksikliği:** Şerh-hâşiye ilişkilerini metodolojik açıdan derinlemesine inceleyen kapsamlı çalışmalar eksiktir.

Sonuç olarak *el-Hidâye*, fıkıh literatürünün temel kaynaklarından biri olarak modern akademik çalışmalarda geniş bir yankı bulmuştur. Sayısal ve içeriksel dağılım analizleri, eserin özellikle son yıllarda akademik çevrelerde daha fazla ilgi gördüğünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, doktora düzeyindeki araştırmaların sınırlı oluşu ve metodolojik derinlik eksikliği, gelecekte bu alanda daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Ayrıca, tercüme süreçlerindeki dil ve ifade sorunları, eserin geniş kitlelere ulaşmasını zorlaştıran unsurlar arasında yer almaktadır.

Sonuç

el-Hidâye, Hanefî mezhebinin temel metinlerinden biri olarak asırlar boyunca şerh, hâşiye, ta’lik ve tekmile gibi çeşitli çalışmalara konu olmuş, hem klasik dönemde hem de modern akademik araştırmalarda geniş bir ilgi görmüştür. Bu çalışma, Merginânî'nin *el-Hidâye* adlı eseri üzerine yapılan klasik ve modern literatürü kapsamlı bir şekilde inceleyerek, eserin İslam hukuku alanındaki önemini ve etkisini ortaya koymuştur. Bu literatür incelemesi kapsamında, *el-Hidâye* ile ilgili mevcut çalışmalarda tespit edilen bazı hatalar gözden geçirilmiş, gerekli düzeltmeler metin içerisinde ve ilgili dipnotlarda açık bir şekilde belirtilmiştir. Çalışmamız, bu literatürü kronolojik, tematik ve eleştirel bir yaklaşımla ele alarak, eserin tarihsel süreçteki gelişimini, metodolojik katkılarını ve akademik çevrelerdeki yansımalarını değerlendirmiştir.

Elde edilen bulgular, *el-Hidâye* üzerine yapılan modern dönem çalışmalarının özellikle son çeyrek yüzyılda belirgin bir şekilde arttığını ve *el-Hidâye* ile ilgili yapılan modern literatür çalışmalarında, şerh, hâşiye ve benzeri çalışmaların sayısında zaman zaman abartılı değerlendirmelere yer verildiğini, bazı müellif ve eser nisbetlerinde isabetsizliklerin bulunduğunu, ayrıca kaynak olarak gösterilen yazma nüshaların içeriklerinin isnat edilen eser ve müelliflerle tam olarak örtüşmediğini göstermektedir.

Ayrıca, literatürde bazı eksiklikler ve iyileştirilmesi gereken yönler de dikkat çekmektedir. Mevcut çalışmaların önemli bir kısmı, *el-Hidâye*’nin şerh ve hâşiyelerini tanıtıcı düzeyde ele almış, ancak bu eserlerin metodolojik yaklaşımlarını ve birbirleriyle olan etkileşimlerini derinlemesine incelememiştir. Özellikle şerh-hâşiye ilişkilerinin

karşılaştırmalı analizi, Hanefî fıkıh geleneğinin evrimini anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Ayrıca, *el-Hidâye* üzerine yapılan yüksek lisans tezlerinin sayısı nispeten fazla olmasına rağmen, doktora düzeyindeki çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bu durum, eserin daha kapsamlı ve disiplinler arası bir perspektifle ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Eserin farklı dillere yapılan tercümelerinde, teknik terimlerin aktarımı ve metin bütünlüğünün korunması konusunda bazı sorunlar olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle Arapça dışındaki çevirilerde, eserin orijinal bağlamının ve fihri inceliklerinin tam olarak yansıtılmadığı görülmektedir. Klasik dönem şerhleri ile modern akademik çalışmalar arasında bir köprü kurulması gerekmektedir. Örneğin, klasik şarihlerin *el-Hidâye*'ye yönelik eleştirileri veya katkıları, modern araştırmalarda yeterince değerlendirilmemiştir. Ayrıca, *el-Hidâye* üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu Türkiye ve Arap dünyasıyla sınırlı kalmıştır. Eserin Orta Asya, Hindistan ve Batı'daki yansımalarına dair araştırmaların artırılması, Hanefî mezhebinin küresel etkisini anlamak açısından önemlidir.

Gelecekte yapılacak çalışmaların, *el-Hidâye* şerhlerinin müelliflerin usul anlayışları ve mezhep içi tercihleri bağlamında karşılaştırmalı olarak incelenmesine odaklanması faydalı olacaktır. Böyle bir analiz, Hanefî fıkıh metodolojisinin gelişimine ışık tutabilir. Aynı zamanda, eserin hadis, kelam ve tarih gibi diğer İslami disiplinlerle olan ilişkisini ele alan çalışmalar, *el-Hidâye*'nin entelektüel arka planını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Yazma nüshaların dijital ortama aktarılması ve karşılaştırmalı analizlerin yapılması, metinler arasındaki farklılıkların ve istinsah süreçlerinin anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. *el-Hidâye*'nin bazı bölümleri üzerine henüz yeterli çalışma yapılmamıştır. Özellikle muamelat ve ukubat konularındaki boşlukların doldurulması gerekmektedir. Ayrıca, eserin akademik çevreler dışında da anlaşılabilir olması için sadeleştirilmiş tercümeler ve eğitim materyalleri hazırlanmalı, bu sayede daha geniş kitlelere ulaşması sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, bu çalışma *el-Hidâye* literatürünün mevcut durumunu ortaya koyarken, gelecekte yapılacak araştırmalar için metodolojik temel oluşturmayı amaçlamıştır. *el-Hidâye*, sadece bir fıkıh metni olarak değil, İslam hukuk geleneğinin canlı bir örneği olarak ele alınmalı ve bu perspektifle incelenmelidir. Bu sayede, hem klasik mirasın anlaşılması hem de modern hukuk çalışmalarına katkı sağlanması mümkün olacaktır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan

olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler./The authors declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler./The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması/Conceiving the Study: AK (%5), HD (%95), Veri toplanması/Data collection: AK (%90), HD (%10), Veri Analizi/Data Analysis: AK (%50), HD (%50), Makalenin Yazımı/Writing up: AK (%80), HD (%20), Makale Gönderimi ve Revizyonu/Submission and Revision: AK (%95), HD (%5).

Kaynakça

- Aksoy, Hasan. “Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03 Aralık 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mueyyedzade-abdurrahman-efendi>
- Alak, Musa. “Süleyman Sırrı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-sirri>
- Arslan, Hamza. *Hanefî Fıkıhında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Bayder, Osman. *el-Hidaye Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Bedir, Murtaza. “Nesefî, Ebü'l-Berekât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nesefi-ebul-berekat>
- Bedir, Murtaza. “Vikâyetü'r-Rivâye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 06 Aralık 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vikayet-ur-rivaye>
- Birişik, Abdulhamit. “Melîhâbâdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/melihabadi>
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*. Mısır: Dârü'l-Maârif, 1. Basım, 1990.
- Demir, Halis. “Hanefî Mezhebi Şerh Edebiyatı”. *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (Aralık 2019), 169-247.
- Demir, Halis. *Kitâbiyat Hanefî Fıkıh Edebiyatı*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Efendi, Kadızâde Şemseddin Ahmed. *Netâicü'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr fî tekmileti Fethi'l-Kadîr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1615.

- Gazzî, Necmeddin. *el-Kevâbu's-sâire bi a'yânî'l-mi'eti'l-âşire*. thk. Halîl el-Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1. Basım, 1418/1997.
- Gözitok, Mehmet Akif. “Delî Birâder Gazâlî Ve Miftâhu'l-Hidâye İsimli Eseri”. A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 52 (Eylül 2014), 105-139. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat1233>
- Habîb el-Samarâî, Thair Hamîd Tuma. *et-Tenbîh alâ tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye ve'l-Hulâsa li'l-İmâm Alâuddîn b. Osmân b. İbrâhim el-Mardînî el-Marûf bi İbni't-Türkmânî (Dirase ve Tahkîk)*. Ummân: Câmâtü'l-Ulûmî'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, Doktora Tezi, 2013.
- Hasenî, Abdülhay. *Nüzhetü'l-havâtîr ve behcetü'l-mesâmi'* ve'n-nevâzır. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1420/1999.
- Hatipoğlu, İbrahim. “Leknevi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/leknevi>
- İbn Kutluboğa, Ebü'l-Fedâî Zeynüddîn. *Tâcü't-terâcim fî tabâkâtî'l-Hanefiyye*. thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1413/1992.
- İbn Sa'd, Muhammed - Mansûr, Ziyâd Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Medine: Mektebetü'l-Ulûm vel-Hikem, 2. Basım, 1408/1987.
- İbnü'l-İmâd, Abdulhay b. Ahmed. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*. thk. Mahmûd el-Arnâvûd. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1. Basım, 1406/1986.
- İsmail Paşa, Bağdath. *Hediyyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin*. İstanbul: Vekâletü'l-Me'ârif, 1. Basım, 1951/1955.
- İsmail Paşa, Bağdath. *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn*. İstanbul: Vekâletü'l-Me'ârif, 1. Basım, 1366/1947.
- Kallek, Cengiz. “el-Hidâye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 21 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-hidaye>
- Karabulut, Ali Rıza - Karabulut, Ahmet Turan. *Mecmau't-târîhi't-türâsi'l-İslâmî fî mektebâtî'l-âlem*. Türkiye: Dâru'l-Akabe, 1. Basım, 1422/2001.
- Kariev, Aıtmamat. “Karahanlılar Devrinde Yetişmiş Orta Asya Fukahası ve Onların İdaredeki Yeri”. *Mîzânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi* 6 (2018), 125-138.
- Kâtib Çelebi, Hâcî Halîfe. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. Ekmeleddin İhsanoğlu vd. Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1443/2021.
- Kâtib Çelebi, Hâcî Halîfe. *Süllemü'l-vusul ilâ tabakâtî'l-fuhûl*. thk. Mahmûd Abdulkâdir el-Arnâvud vd. İstanbul: Mektebetü İrşâd, 1. Basım, 2010.
- Kavakcı, Yusuf Ziya. *XI Ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrînde Mâvâra' Al-Nahr İslâm Hukukçuları*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1. Basım, 1976.
- Kayapınar, Hüseyin. “Kâkî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 05 Aralık 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaki>

- Kayapınar, Hüseyin. “Merginânî ve Eseri Hidâye”. *Diyanet İlmi Dergi* 22/2 (Haziran 1986), 26-41.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu‘cemu’l-müellifin*. Beyrut: Mektebetü’l-Musennâ-Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1. Basım, ts.
- Koca, Ferhat. “İbnü’l-Hümâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-humam>
- Koca, Ferhat. “Merginânî, Burhâneddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/merginani-burhaneddin>
- Köse, Murtaza. “Ferganalı Bir Hukukçu Merginani ve Hidaye Adlı Eseri”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Dergisi* 8/17 (Erzurum 2001), 345-363.
- Kureşî, Abdülkâdir b. Muhammed. *el-Cevâhirü’l-mudiyye fî tabakâti’l-Hanefiyye*. thk. Abdülfettâh Muhammed Hulv. Kahire: Dâru Hicr li’t-Tıbbâ’a ve’n-Neşr, 2. Basım, 1413/1993.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed el-. *Tehzîbü’l-esmâ’i’l-vâkia fî’l-Hidâye ve’l-hulâsa*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 872.
- Kümillâî, Muhammed Hıfzu’r-Rahmân. *el-Büdûru’l-mudiyye fî terâcimi’l-Hanefiyye*. Kahire: Dâru’s-Salâh, 2. Basım, 1439/2018.
- Leknevî, Abdülhay. *el-Fevâidü’l-behiyye fî terâcimi’l-Hanefiyye*. Matbaatü’s-Saâdet, 1. Basım, 1324/1906.
- Malatî, Abdülbâsit. *Neylî’l-emel fî zeyli’-Düvel*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî. Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye li’t-Tıbbâati ve’n-Neşr, 1. Basım, 1422/2002.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 6. Basım, 2018.
- Özel, Ahmet. “Serûcî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seruci>
- Polat, Salahattin. “İbnü’t-Türkmânî, Alâeddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 07 Aralık 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnut-turkmani-alaeddin>
- Riyâzi Zâde, Abdüllatif b. Muḥammed. *Esmâu’l-kütübi’l-mütemmim li Keşfi’z-zunûn*. thk. Muhammed e’t-Tunci. Kahire: Mektebetü’l-Hancı, 1. Basım, 1395/1975.
- Sadruşşerîa, Ubeydullah b. Mesud. *Şerhu’l-Vikâye*. thk. Salah Muhammed Ebu’l-Hâc. Ummân: Dâru’l-Verâk, 1. Basım, 1423/2002.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *Hüsnü’l-muhâdara fî târihi Mısır ve’l-Kâhire*. thk. Muhammed İbrâhim Ebû’l-Fadl. Mısır: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1. Basım, 1387/1927.
- Şimşek, Murat. “Bir Hanefî Klasiği: Merginânî’nin el-Hidâye’si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (Mayıs 2014), 279-321.
- Temîmî, Takiyuddîn b. Abdilkâdir. *Tabakâtü’s-seniyye fî terâcimi’l-Hanefiyye*. thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Riyâd: Dâru’Rifâî, 1. Basım, 1410/1989.

- Türkoğlu, İsmail. “Rusya (Rusya’da İslâm Araştırmaları)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/rusya>
- Yaran, Rahmi. “Sıġnâkî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 27 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/signaki>
- Zeylaî, Abdullah b. Yusuf. *Nasbü’r-râye li-ehâdîsi’l-Hidâye mea hâşiyetihî Büġyetü’l-elmaî fî tahrîci’z-Zeylaî*. thk. Muhammed Avvâme. Beyrut: Müessesetü’r-Reyyân, 1. Basım, 1418/1997.
- Ziriklî, Hayrüddîn b. Mahmûd. *el-A’lâm*. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.
- Zorlu, Harun. *Süleyman Sırrı Efendi’nin (Ermenekli) Fıkha Dair Eserlerinin Tahlili: İbadet Bahisleri Bağlamında*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. <https://avesis.istanbul.edu.tr>
- el-Mevsûatü’l-fikhiyyeti’l-Kuveytiyye*. Kuveyt: Vizâretü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 1. Basım, 1427/2006.
- Hizânetü’t-türâs fihris mahtûtât*. Riyad: Merkezu’l-Melik Faysal, 1. Basım, 1431/2010.